

Research Paper

The approaches of the Islamic Republic of Iran to political participation as the foundation of political legitimacy with an emphasis on the role of parties; A look at the legal aspects

Ehsan Noorian: PhD student, Department of Political Science, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran.

Hassan Golpayegani*: Assistant Professor, Political Science Department, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran.

Edris Beheshtinia: Assistant Professor, Political Science Department, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran.

Received: 2023/10/19 **PP** 19-38 **Accepted:** : 2023/12/18

Abstract

Political participation is one of the important concepts in social debates and political sociology. The stronger the political participation, the stronger the political legitimacy. In the Islamic Republic of Iran, political participation has been of great importance as the foundation of political legitimacy. After the victory of the revolution, the necessity of people's participation has not only not decreased, but its importance has increased. In the constitution of our country, there are several principles that specify and emphasize the all-round participation of the people in the political affairs of the Islamic society. In view of this, the main question of the present article has been raised as follows: What were the approaches of the Islamic Republic of Iran to political participation (with emphasis on the role of parties)? that this central hypothesis has been proposed that after the Islamic revolution, the parties acted as intermediaries between the people and the officials, which has become the basis for strengthening the legitimacy in the Islamic Republic of Iran. The system of the Islamic Republic of Iran, with political, social and cultural transformation in the society, has developed the growth and expansion of popular institutions and has provided the grounds for the participation of civil politics in the process of decision-making, policy-making and administration of the society, and the leaders of the system have emphasized it. The type of research method is descriptive-analytical and based on library studies.

Keywords: Participation, political participation, structure, governance, legal perspective

Citation: Noorian, E., Golpayegani, H, Beheshtinia, E.(2024). **The approaches of the Islamic Republic of Iran to political participation as the foundation of political legitimacy with an emphasis on the role of parties; A look at the legal aspects.** *Journal of Society and Politics*, Vol 1, No 4, Shiraz, PP 19-38.

Extended Abstract

Introduction

Political participation is one of the divisions and is related to democracy. In order for the military to have democratic characteristics, the largest number of people must participate in the formulation of power and public affairs and politics. Democracy also has components such as the rule of law, public good, equality, natural rights, originality of the individual and respect for the basic rights of people. The lack of participation will ultimately lead to the continuation and strengthening of non-democratic government. In the system of the Islamic Republic of Iran, people's political participation means a vote for the realization and establishment of the government. The importance and obligation of the maximum participation of the people in the elections has been to such an extent that Imam Khomeini (RA) and the Supreme Leader have mentioned it in their speeches and have listed the participation of the people as both a right and a duty, and as a guarantor of the preservation of Islam. They have considered the country, the independence and freedom of the nation. Political participation will strengthen people's motivation towards their responsibility in front of society and self-determination, political stability, legality and participation of elites.

Methodology

The type of research method is descriptive-analytical and based on library studies.

References

1. Ahmadi, M. (2011). Political Parties and Changes in Iran. Tehran: Nowin Press. [In Persian]
2. Akbari, K. (2009). The Role of Parties in Post-Islamic Revolution Politics. *Journal of Political Science*, 12(47). [In Persian]
3. Akhtarshahr, A. (2009). Political Acceptance Components in the Religious Government. Tehran: Institute for Cultural and Islamic Thought Research. [In Persian]
4. Alam, A. (1999). Foundations of Political Science. Tehran: Ney Press. [In Persian]
5. Bahman, S. (2011). Color Revolution and the Islamic Revolution in Iran. Tehran: Islamic Revolution Documents Center. [In Persian]
6. Bashirieh, H. (2006). Political Sociology. Tehran: Ney Press. [In Persian]
7. Darabi, A. (2009). Elections and the Process of Political Participation in the Islamic Republic of Iran. *Journal of Political Science and International Relations*, 6. [In Persian]
8. Farsoon, S., & Moshayekhi, M. (2008). Political Culture in the Islamic Republic of Iran. (Translator: Masoumeh Khaleqi). Tehran: Baz Publication. [In Persian]
9. Farzanehpour, H., & Zangeneh, P. (2009). A Comparison of Conceptualization and Mechanisms of Political Participation in the

Results and discussion

In the constitution of our country, there are several principles that specify and emphasize the all-round participation of the people in the political affairs of the Islamic society. In view of this, the main question of the present article has been raised as follows: What were the approaches of the Islamic Republic of Iran to political participation (with emphasis on the role of parties)? that this central hypothesis has been proposed that after the Islamic revolution, the parties acted as intermediaries between the people and the officials, which has become the basis for strengthening the legitimacy in the Islamic Republic of Iran. The system of the Islamic Republic of Iran, with political, social and cultural transformation in the society, has developed the growth and expansion of popular institutions and has provided the grounds for the participation of civil politics in the process of decision-making, policy-making and administration of the society, and the leaders of the system have emphasized it.

Conclusion

Based on Iran's foreign policy approach and ideological perspectives, policymakers seem to pay little attention to these seventeen goals. For instance, in the environmental sector, current indicators reveal the country's low rank in environmental management. In the poverty reduction and inequality sector, one of the seventeen development goals, a favorable situation is not evident.

- Paradigm of Modernity with the Political Thought of Imam Khomeini. *Journal of Islamic Revolution Approaches*, 3(8). [In Persian]
10. Haqiqat, S. S. (2015). *Methodology of Political Sciences*. Qom: Mofid University. [In Persian]
 11. Hosseini Khah, M. R. (2009). *Political Participation and Its Foundations in the Islamic Republic*. Tehran: Vasal Press. [In Persian]
 12. Hosseini, M. (2009). Examination of the Relationship between Shiite Political Culture and the Victory of the Islamic Revolution. *Journal of Islamic Revolution*, 17. [In Persian]
 13. Kargar, A. R. (2010). *An Analysis of the Role of Parties in Democratic Societies*. Tehran: Kharam Press. [In Persian]
 14. Kargar, A. R. (2010). *An Analysis of the Role of Parties in Democratic Societies*. Tehran: Kharam Press. [In Persian]
 15. Karimi, S. (2003). *Media and Ways to Enhance Popular Participation in Political and Social Arenas*. Qom: Boostan Ketab.
 16. Khabiri, K. (2000). *Political Consensus and National Security in the Islamic Republic of Iran (A Collection of Articles on Competitions and Political Challenges in Iran Today)*. Tehran: Goftegou Cultural Publication. [In Persian]
 17. La Palombara, J. (2001). *Distribution: Crisis of Resource Management*. (In *Crises and Sequences in Political Development*, L. Pay & Others). Tehran: Strategic Studies Research Institute. [In Persian]
 18. Majidi, M. R., & Eqbal, H. (2014). *Model of Institutionalization in Iran After the Islamic Revolution; Evaluating Religious Democracy in Iran*. *Journal of Islamic Revolution Studies*, 3(8). [In Persian]
 19. Masoudnia, H., & Najafi, D. (2014). *Parties and Political Development in Iran*. *Journal of Political Research*, 1(2). [In Persian]
 20. Mohammadi, M. (2001). *Religious Democracy in the Islamic Republic System or Theodemocracy*. *Journal of Faculty of Law and Political Science*, 54. [In Persian]
 21. Qasemi, A. (2012). *Parties and the Development Process*. Tehran: Razvan Press. [In Persian]
 22. Rahbar, A. A., et al. (2011). *Environmental Possibilities of the Islamic Republic of Iran for Political Participation*. *Strategic Quarterly*, 20(60). [In Persian]
 23. Ranjkesh, M. (2010). *Political Competition and Party Contradictions in Iran*. Tehran: Kavosh Press. [In Persian]
 24. Rezavi, M. (2012). *Political Participation in Iran After the Islamic Revolution*. Tehran: Andisheh Gostar Press. [In Persian]
 25. Saifzadeh, S. H. (2012). *Modernity and New Theories of Political Science*. Tehran: Mizan Press. [In Persian]
 26. Shabani Saravi, R. (2008). *Political-Cultural Sociology of Iran*. Tehran: Basij Cultural Organization. [In Persian]
 27. Thompson, K., et al. (2002). *Religion and Social Structure*. (Translators: Ali Bahrampour & Hassan Mohaddesi). Tehran: Quiver Press. [In Persian]
 28. Tousli, G. (2001). *Religious Sociology*. Tehran: Sokhan Press. [In Persian]
 29. Vent, A. (2013). *Social Theories of International Politics*. Tehran: Office of Political and International Studies. [In Persian]

فصلنامه جامعه‌ و سیاست

دوره ۱، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۲

Journal Homepage: <https://sanad.iau.ir/journal/jsp>

شاپای الکترونیکی: ۱۲۳۶-۲۹۸۱

مقاله پژوهشی

رویکردهای جمهوری اسلامی ایران به مشارکت سیاسی به عنوان زیربنای مشروعیت سیاسی با تاکید بر نقش احزاب

احسان نوریان: دانشجوی دکتری، گروه علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

حسن گلپایگانی: استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

ادریس بهشتی نیا: استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۲۷ صص ۳۸-۱۹ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۱۳

چکیده

مشارکت سیاسی از جمله مفاهیم مهم در مباحثات اجتماعی و جامعه‌شناسی سیاسی می‌باشد. به هر میزانی که مشارکت سیاسی تقویت شود، به همان میزان مشروعیت سیاسی نیز قوی‌تر می‌شود. در جمهوری اسلامی ایران، مشارکت سیاسی به عنوان زیربنای مشروعیت سیاسی از اهمیت زیادی برخوردار بوده است. پس از پیروزی انقلاب، ضرورت مشارکت مردم نه تنها کاهش نیافته، بلکه بر اهمیت آن افزوده شده است. در قانون اساسی کشورمان، اصول متعددی وجود دارد که بر مشارکت همه جانبه مردم در امور سیاسی جامعه اسلامی، تصریح و تاکید کرده است. با توجه به این امر، سوال اصلی مقاله حاضر این گونه مطرح شده است که رویکردهای جمهوری اسلامی ایران به مشارکت سیاسی (با تاکید بر نقش احزاب) چگونه بوده است؟ که این فرضیه محوری مطرح شده است که بعد از انقلاب اسلامی احزاب حد واسط بین مردم و مسئولین عمل کرده که این امر زمینه ساز تقویت مشروعیت در جمهوری اسلامی ایران شده است. نظام جمهوری اسلامی ایران با دگرگونی سیاسی اجتماعی و فرهنگی در جامعه به رشد و گسترش نهادهای مردمی پرداخته و زمینه‌های مشارکت سیاست مدنی را در فرآیند تصمیم‌گیری، سیاستگذاری و اداره جامعه فراهم نموده است و رهبران نظام بر آن تاکید نموده‌اند. نوع روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و بر مبنای مطالعات کتابخانه‌ای می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: مشارکت، مشارکت سیاسی، ساختار، حاکمیت، نگاهی حقوقی

استاد: نوریان، احسان؛ گلپایگانی، حسن؛ بهشتی نیا، ادریس. (۱۴۰۲). رویکردهای جمهوری اسلامی ایران به مشارکت سیاسی به عنوان زیربنای

مشروعیت سیاسی با تاکید بر نقش احزاب. فصلنامه جامعه و سیاست، سال ۱، شماره ۴، شیراز، صص ۳۸-۱۹.

مقدمه

مشارکت سیاسی یکی از شقوق و همبسته با مردم سالاری است. برای اینکه نظامی ویژگی مردم سالاری داشته باشد باید بزرگترین شمار مردم در صورت بندی قدرت و امور عمومی و سیاست مشارکت داشته باشند. مردم سالاری نیز در درون خود، مؤلفه‌هایی چون حاکمیت قانون، خیر عمومی، برابری، حقوق فطری، اصالت فرد و احترام به حقوق اساسی انسان‌ها را دارد. فقدان و کم‌رنگ بودن مشارکت در نهایت منجر به تداوم و تقویت حکومت غیرمردم سالار خواهد شد. در نظام جمهوری اسلامی ایران مشارکت سیاسی مردم به منزله رأی به تحقق و برپایی حکومت است. اهمیت و وجود مشارکت حداکثری مردم در انتخابات تا بدان حد بوده است که حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری در سخنرانی‌های خویش از آن یاد کرده‌اند و مشارکت مردم را هم حق و هم تکلیف برشمرده‌اند و از آن به عنوان ضامن حفظ اسلام، کشور، استقلال و آزادی ملت دانسته‌اند. مشارکت سیاسی، سبب تقویت انگیزه افراد نسبت به مسئول بودن آنها در مقابل جامعه و تعیین سرنوشت، ثبات سیاسی، قانونمندی و مشارکت نخبگان خواهد شد.

تعریف مشارکت سیاسی

بحث و بررسی در خصوص تعریف، مفهوم، ماهیت، گستره، انواع و عواقب مشارکت علقه متفکران و موضوع کتاب، مقاله و نوشتارهای متعددی بوده است. مانند دیگر مفاهیم اجتماعی، مشارکت نیز محل برخورد آرا و عقاید مختلف بوده است. طبیعی است برای استفاده آن در این رساله، ضمن مرور کلی، به تعریفی متوسل می‌شویم که از طرفی پذیرش و مقبولیت نزد عالمان را داشته و از سویی قابلیت به کارگیری را به عنوان تعریف عملیاتی در نوشته را به اثبات رساند. معمولاً، تعریفهای علوم اجتماعی در طول زمان همراه با پدیده‌ها و واقعیات هر عصر متحول می‌شوند، زیرا تعریف آنگاه ارزشمند است که اولاً درک پدیده‌ها را آسان سازد و ثانیاً مصداقهای خود را در برگیرد. مایرون وینر در مقاله معروف خود درباره مشارکت سیاسی، پس از ذکر ۱۰ مورد از تجلیات مشارکت سیاسی، این تعریف را ارائه می‌دهد: «مشارکت سیاسی هر عمل داوطلبانه موفق یا ناموفق، سازمان یافته یا بدون سازمان، دوره‌ای یا مستمر، شامل روشهای مشروع و نامشروع برای تأثیر بر انتخاب رهبران و سیاستها و اداره امور عمومی در هر سطحی از حکومت محلی یا ملی است.» (وینر، ۱۳۷۸: ۶۱). ساموئل هانتینگتون و جان نلسون در کتاب مشترک خود تعریف زیر را ارائه می‌دهند: مشارکت سیاسی کوششهای شهروندان غیر دولتی برای تأثیر بر سیاستهای عمومی است. (هانتینگتون و نلسون، ۱۳۸۵: ۶۴).

اهمیت مشارکت سیاسی

طبیعت انسان اجتماعی است و زندگی اجتماعی هم، براساس روابط انسانها با یکدیگر امکانپذیر می‌شود و در این فرآیند، فرد و جامعه بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند. در نتیجه، بر افراد جامعه لازم است نقش خود را در این تأثیرگذاری و تأثیر پذیری، به درستی ایفا کنند. از این رو، افراد باید با مشارکت فعال در سرنوشت خود و جامعه، دخالت کرده و در سیاست گذاریها، تصمیمات و چگونگی اداره امور کشور تأثیرگذار باشند؛ چراکه اگر در تعیین سرنوشت خود مشارکت نداشته باشند، براساس سنتهای موجود در علم خلقت، دیگران با سلطه بر آنها و به جای آنان تصمیم گیری خواهند کرد و با ایده و ایدئولوژی‌های ناپه‌نجانر باسیاستگذاری و تنظیم اداره امور پرداخته، جامعه را به سرمنزل هدفهای مورد پسند جهان بینی خود سوق خواهند داد و چه بسا آن را به مرحله هلاکت بکشاند. از نظر سیاسی، مشارکت مردم در تعیین سرنوشت خود، منجر به رشد و تقویت اقتدار ملی و وحدت ملی می‌شود و چون در نظام مشارکت جو، از تمامی ظرفیتها، توانمندیها و استعدادهای مردم استفاده می‌شود، فاصله طبقاتی و مشکلات دولت - ملی کاهش خواهد یافت. (کالانتیری و دیگران، ۱۳۹۰: ۴۵).

مشارکت سیاسی ازجمله ملزومات بنیادین مردم سالاری و شهروندی است و از ضرورت‌های جدانشدنی نظام سیاسی در قرن بیست و یکم است. اصلی ترین شاخص توسعه یافتگی سیاسی پاسخ به نیاز فزاینده مشارکت سیاسی و نهادینه کردن آن در قالب نهادهای مدنی است. مطالعه مشارکت سیاسی هر جامعه‌ای شناخت رفتار سیاسی مردم آن را میسر می‌سازد و مشخص می‌کند که در بسترهای اجتماعی گوناگون، میزان مشارکت سیاسی شهروند آن چگونه و تحت تاثیر چه عواملی تغییر می‌پذیرد. (مسعودنیا و دیگران، ۱۳۹۳: ۷۸). میزان حضور و مشارکت مردم در طول تاریخ به یک اندازه نبوده است، اما در هر زمانی که مردم پشتیبانی بیشتری از نظام سیاسی کرده‌اند و در جریان امور مشارکت بیشتری داشته‌اند، ثبات بیشتری بر نظامهای سیاسی حکم فرما بوده است. در واقع مردم با مشارکتشان، هم خود را در اداره‌ی جامعه سهیم می‌دانند و هم به شکل بهتری می‌توانند خواسته‌ها و ناخواسته‌های خود را ابراز کنند. انتخابات که شیوه‌ی امروزی حضور و ابراز نظر مردم است، بهترین شاخص ارزیابی میزان مقبولیت یک نظام سیاسی محسوب می‌شود. در مردم سالاری اسلامی، مشارکت مردمی به عنوان ویژگی یک جامعه پیشرفته از جمله اصول پذیرفته شده است. در این نظریه، حکومت با مشارکت همه جانبه مردم اداره می‌شود. امیر مؤمنان علی (ع) برای مشارکت در انتخاب رهبر می‌فرماید: «در حکم خداوند و دین اسلام، بر مسلمانان واجب است پس از اینکه امام و رهبرشان کشته شد

دست از روی دست و قدم از قدم بردارند و کاری آغاز نکنند، قبل از اینکه برای خودشان رهبری دانشمند، خداترس و آگاه به قضا و سنت اختیار نمایند تا امور آنها را اداره کند». (مجلسی، ۱۳۶۸، ج ۳۳: ۱۴۳).

بنابراین، مردم در تحقق یکی از مهم ترین ارکان حکومت، یعنی رهبری، باید مشارکت فعال داشته باشند و رهبری را که واجد شرایط است برای سرپرستی و اداره امور جامعه انتخاب نمایند. نقش مردم تنها در انتخاب رهبر نیست، بلکه پس از انتخاب رهبر هم مردم باید حضور فعالی داشته باشند و به همین دلیل، امیر مؤمنان (ع) بیان می‌دارند که حاکم و دولتمرد نیاز به مشاوران راستگو و متخصص دارد. (قربانی، ۱۳۹۵: ۸۴).

ویژگی‌های مشارکت سیاسی

مشارکت سیاسی جزئی از رفتار اجتماعی محسوب می‌شود چراکه اول، به منزله یکی از ارکان و شاخصهای عمده توسعه سیاسی به شمار می‌رود. دوم، رابطه تنگاتنگی با مشروعیت نظام‌های سیاسی دارد و سوم، به میزان زیادی بیانگر نوع نظام سیاسی هر جامعه است. بنابراین، مطالعه مشارکت سیاسی هر جامعه‌ای شناخت رفتار سیاسی مردم آن را میسر می‌سازد و مشخص می‌کند که در بسترهای اجتماعی گوناگون، میزان مشارکت سیاسی شهروندان چگونه و تحت تأثیر چه عواملی تغییر می‌کند. این مهم (مشارکت سیاسی) را می‌توان به عنوان یک رفتار و هنجار اختیاری انسانی، همانند هر عمل اختیاری دیگر، معلول باورها و اندیشه‌های افراد جامعه دانست. به عبارت دیگر مشارکت سیاسی، ریشه در فرهنگ سیاسی جامعه دارد. میزان مشارکت و شدت و ضعف مردم در مشارکت سیاسی وابسته به میزان مقبولیت نظام‌های سیاسی است، هرچه مشارکت سیاسی مردم در یک نظام سیاسی بیشتر باشد، مقبولیت نظام بیشتر است. طبیعی است که مشارکت سیاسی مردم، مولود به رسمیت شناخته شدن چنین حقی برای آنان است و این امر در مطالعات مربوط به حقوق اساسی انسان و ملت‌ها بررسی می‌شود. قوانین اساسی، جلوه گاه حقوق اساسی یک ملت و از جمله حق او جهت مشارکت در زندگی سیاسی خویش است. بنابراین حقوق و قانون اساسی از یک سو همچون ابزاری در خدمت علوم سیاسی به هدف نهادینه کردن مشارکت سیاسی مردم عمل می‌کند و از سوی دیگر به منزله ساختاری است که رفتار سیاسی مردم و دولت را سامان داده، تحدید و تعریف می‌نماید و بر حسن اجرای آن نظارت می‌کند. (قنائی و قیصری، ۱۳۹۶: ۱۰۲).

لذا کشورهای توسعه یافته و کشورهای توسعه نیافته از نظر شاخص‌های توسعه و مشارکت با هم تفاوت‌های اساسی دارند، در کشورهای توسعه یافته میزان مشارکت سیاسی مردم بسیار پایین است. در حالی که در نظام‌های دموکراتیک و مدل حکومت‌های مردم سالارانه، به ویژه حکومت مردم سالاری دینی، اساس و بنیان شکل‌گیری حکومت براساس رأی و نظر مردم است. لذا مقوله مشارکت می‌تواند به حذف فاصله و شکاف میام حاکمیت و مردم بینجامد، چرا که مردم وقتی احساس کنند که بین آنان و حاکمیت فاصله‌ای نیست و حاکمیت را از آن خود تلقی کنند، آگاهانه و آزادانه و از روی اختیار و یا میل و اشتیاق، در توسعه‌ی ملی، مشارکت همگانی و فعال خواهند داشت. روشن است فعالیت‌هایی که از روی جبر، اجبار و اکراه صورت گیرند، هرگز در بلندمدت دوام نخواهند آورد.

هر دولتی باید میان قدرت، فرایندهای سیاسی و مشارکت مردم پل ارتباطی ایجاد کند؛ چرا که امروزه مشارکت سیاسی از مهم ترین شاخصه های کارآمدی و عدم مشارکت سیاسی به عنوان یکی از نشانه‌های ناکارآمدی دولت‌ها محسوب می‌شود و بدین معناست که دولت مزبور قادر به ایجاد شبکه‌های ارتباطی میان ترتیبات نهادی (قواعد بازی و هنجارهای مربوط به مشارکت سیاسی) و کارآمدی در سطح کلان و نیز در فرایندهای سیاسی خود نیست. (آب نیکی، ۱۳۹۰: ۱۱۵). از نظر بسیاری از صاحب نظران، شرکت مردم در انتخابات ملی و رای دادن آنها به نامزد مورد نظر، شاخص مشارکت سیاسی شهروندان محسوب می‌شود. ولی چنین شاخصی نمی‌تواند بیانگر مشارکت واقعی مردم باشد؛ زیرا باید بین مشارکت آگاهانه، ارادی و واقعی مردم با مشارکت اجباری و برانگیخته تمایز قائل شد. ممکن است در یک جامعه توده‌ای، شهروندان به آسانی تحت تاثیر و نفوذ نخبگان سیاسی قرار گیرند؛ یا اینکه حضور افراد در پای صندوق‌های رای اجباری باشد، در این صورت مشارکت شهروندان واقعی نخواهد بود. (پالیزبان، ۱۳۹۰: ۳۵). مشارکت سیاسی متضمن سهیم شدن اجتماعی فعال، غیر توده‌ای، برابر و ناآمرانه از بالا به پایین افراد و گروهها (بویژه افراد و گروههای فرودست) در تلاشی سازمان یافته و سنجیده به منظور هدایت سرنوشت و بهبود اوضاع زندگی شان از حیث دخالت در تصمیم گیری‌ها و افزایش کنترل بر نهادهای سیاسی است. این موضوع را نیز نباید از نظر دور داشت که حقوق سیاسی و مشارکت در حکومت بر پایه‌ی آزادی‌های سیاسی استقرار می‌یابد. هرگاه در نظام سیاسی و ارزشی حاکم بر جامعه، آزادی‌های سیاسی به رسمیت شناخته نشده باشد، جایی و فرصتی برای برخورداری شهروندان از حقوق سیاسی متصور نیست و همواره این حقوق در معرض گزند و آسیب است. (پیشگاهی فرد و زهدی گهرپور، ۱۳۸۹: ۳۰).

علاوه بر این، معیار مشارکت سیاسی در جوامع مختلف فرق می‌کند. به این معنی که ممکن است در یک جامعه رای دادن بیشترین میزان مشارکت سیاسی تلقی شود؛ در حالی که در جامعه دیگر، دارا بودن منصب سیاسی بیشترین میزان مشارکت سیاسی تلقی شود. بنابراین، برای مطالعه مشارکت سیاسی، بررسی اشکال، ابعاد و عمق مشارکت بر اساس فهم کنش گران سیاسی هر جامعه ضروری است. مشارکت پیامدهای دوسویه دارد؛ زیرا در یک معنا فقدان مشارکت و انفعال به این مفهوم است که دولت از منابع بالقوه‌ای که باید در خدمت آن قرار گیرد، بی‌نصیب می‌گردد و از سوی دیگر، مشارکت زمانی مؤثر واقع می‌شود که تغییراتی بنیادی در اندیشه و عمل به وجود آیند. از این رو، ایده‌های مربوط به مشارکت یک نقطه مشترک دارند و آن پها دادن به نقش و نظر مردم در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و دسترسی آنها به منافع قدرت است. مشارکت سیاسی پدیده‌ای جهانی است، نه به این معنا که همه افراد لزوماً فعالیت سیاسی دارند و نه اینکه از نظر شکل یا وسعت در همه جوامع به یک اندازه است، بلکه به این معناست که در همه جوامع وجود دارد و شرایط پذیرش تغییرات را فراهم می‌سازد.

مشارکت سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری سالهای (۱۳۶۷-۱۳۵۷)

وقوع انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ سرآغازی بر حضور گسترده احزاب در عرصه‌ی سیاسی ایران بود؛ به گونه‌ای که بلافاصله پس از انقلاب اسلامی، صدها حزب، گروه و انجمن تشکیل شد. وقوع چنین وضعیتی به دلیل دوران طولانی اختناق سیاسی، امری عادی بود، اما در عین حال، و وضعیت جدید نیز به دور از آسب نبود و می‌توانست مشکلات زیادی را برای جامعه جدید و نظام نوپای ایران به وجود آورد. علاوه بر این که در وضعیت جدید، هنوز نهادهای اجرایی و تقنینی تشکیل نشده و هنوز نهادمندی سیاسی در کشور رخ نداده بود. به همین دلیل، احزاب و گروه‌های تشکیل یافته، دارای قاعده مندی نبوده و فاقد شناسنامه، شفافیت، برنامه رسمی و مرامنامه ثبت شده بودند. گرچه نهادهای نظام از سال ۵۸ شکل گرفت و برخی از نقایص موجود را جواب گو بود، اما تکثر شدید احزاب و رشد بی‌برنامه آنها در اثر تحولات انقلابی و رها شدن نیروهای اجتماعی و سیاسی به راحتی کنترل پذیر نبود. با توجه به این که ماهیت احزاب، یافتن راه حل برای نفوذ در قدرت است، در سال‌های بعد نیز شاهد حضور احزاب در قدرت و تأثیرگذاری بر سیاست بودیم و در دوران‌های مختلف، نقش‌های متفاوتی را پذیرفتند. در این مقطع زمانی که دوران تا سیس، شکل‌گیری و تثبیت نظام جمهوری اسلامی است، برای مشارکت سیاسی چند مولفه متصور است، از جمله حضور مردم در انتخابات، که عمدتاً از نگرش «تکلیف‌مداری» و «ادای فریضه دینی» است و «استیفای حقوق شهروندی» و «ادای وظیفه ملی»، که در مرحله بعدی قرار دارد. مولفه دیگر مشارکت سیاسی در این دوره آن است که احزاب سیاسی با گرایش‌های سیاسی مختلف کمتر نقش‌آفرینی می‌کنند و عمدتاً احزاب تأثیر گذار و مؤثر احزاب و تشکلهای سیاسی هستند که با حاکمیت و رهبران انقلاب در ارتباط‌اند؛ حزب جمهوری اسلامی، جامعه روحانیت مبارز و سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی از مهم‌ترین تشکلهای تأثیر گذار در دهه اول انقلاب هستند. البته، در سال ۱۳۶۷ هجری شمسی، با تشکیل مجمع روحانیون مبارز که به نوعی انشعاب از جامعه روحانیت مبارز تهران بود، نقش مهمی در تحولات سیاسی اجتماعی کشور بر عهده گرفت.

جدول ۱- درصد مشارکت سیاسی

ردیف	عنوان	درصد شرکت کنندگان	تاریخ
۱	همه پرسی جمهوری اسلامی	۹۸/۲٪	۱۳۵۸/۱/۱۲
۲	خبرگان قانون اساسی	۵۱/۴۱٪	۱۳۵۸/۰۵/۱۲
۳	تایید قانون اساسی	۷۹٪	۱۳۵۸/۰۹/۱۲
۷	دوره اول ریاست جمهوری	۶۷/۸۶٪	۱۳۵۸/۱۱/۵
۵	دوره دوم ریاست جمهوری	۶۴/۷۶٪	۱۳۶۰/۰۵/۰۲
۶	دوره سوم ریاست جمهوری	۷۴/۵۹٪	۱۳۶۰/۰۷/۱۰
۷	دوره چهارم ریاست جمهوری	۵۴٪	۱۳۶۴/۰۵/۲۵
۸	دوره اول مجلس شورای اسلامی	۵۲٪	۱۳۵۸/۱۲/۲۴
۹	دوره دوم مجلس شورای اسلامی	۶۵/۵٪	۱۳۶۳/۰۱/۲۶
۱۰	دوره سوم مجلس شورای اسلامی	۵۹/۷۲٪	۱۳۶۷/۰۱/۱۹
۱۱	دوره اول خبرگان رهبری	۷۷/۹۳٪	۱۳۶۱/۰۹/۱۹

مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران از سال ۱۳۹۲-۱۳۶۷

با گذشت یک دهه از انقلاب و پایان یافتن جنگ تحمیلی که شرایط خاصی را ایجاد کرده بود و با برگزاری یازده دوره انتخابات مختلف، مشارکت سیاسی مردم روند تازه‌ای می‌پیمود که منطبق با خصلت‌های این دوران، یعنی تعمیقی بودن، فراگیری و تصریحی بودن است. در این دوران مشارکت سیاسی بیش از پیش از حالت تاییدگرا و تجهیزی، حمایتی خارج می‌شود و به سمت آگاهانه تر شدن و محاسبه و ارزیابی در عملکردها پیش می‌رود. تمرکز بر مسائل اقتصادی، که با رشد اقتصادی در این سال‌ها همراه بود، به تدریج باعث شد، شکل و نوع زندگی مردم نسبت به دوران قبل (دهه اول انقلاب) تغییرات اساسی کند. رشد زندگی مدرن به تدریج باعث پیچیده تر شدن اقتضانات زندگی می‌شد. طبیعی است که در چنین شرایطی کثرت در مسائل بیشتر از وحدت بود و ضرورت رفتار عقلانی و حسابگرانه بیش از پیش خود نمایی می‌کرد. (الویری، ۱۳۸۵: ۱۲۸).

انتخابات ششمین دوره ریاست جمهوری به خوبی نشان دهنده این تغییر رفتار در میان مردم است. میزان آرای هاشمی رفسنجانی که در دوره اول ریاست جمهوری ۵۴/۵۴ درصد بود، به میزان ۳/۵ درصد کاهش یافت و به ۵۰/۶۵ درصد در دور دوم رسید. کاهش آرای هاشمی در دور دوم ریاست جمهوری نشان از حسابگری مردم دارد که کم از کم تاثیر سایر خصوصیات مانند سابقه مبارزه انقلابی کاسته می‌شود و به جای آن ارزیابی عملکردها مطرح می‌شود. در اواخر این دوره نیز مسئله تغییر قانون اساسی برای ادامه ریاست جمهوری هاشمی رفسنجانی در میان برخی اعضای کابینه مانند عطا... مهاجرانی مطرح می‌شود؛ چرا که جامعه امروزی نمی‌پذیرد تنها یک نفر صلاحیت ریاست جمهوری داشته باشد و بقیه افراد از این حق محروم باشند. بنابراین، در دوران سازندگی، با تغییراتی که در شرایط زندگی مردم به وجود آمد و بر اساس افزایش میزان آگاهی‌ها که با پیروزی انقلاب اسلامی شتاب بیشتری گرفته بود و یک دهه از آن می‌گذشت، مردم فرصت یافتند در مورد وضع موجود بیشتر فکر و انتقاد کنند. البته، با توجه به رشد آگاهی‌ها در این دوره، ضرورت احزاب فعال و پویا بیشتر نمایان می‌شود و چون در این دوره نیز فعالیت مستمر و پویای احزاب در زندگی سیاسی مردم مشاهده نمی‌شود، رفتار انتخاباتی مانند دوره قبل نیست؛ اما می‌توان گفت که همچنان دارای خصلت فراگیری است. (بیات، ۱۳۸۰: ۵۲).

در این دوره، یعنی در حد فاصل زمانی سال‌های ۱۳۶۷-۱۳۸۴ هجری شمسی، پانزده انتخابات برگزار شده است که در جدول زیر آمده است:

جدول ۲- میزان مشارکت حد فاصل زمانی سال‌های ۱۳۶۷-۱۳۸۴ هجری شمسی

ردیف	عنوان‌ها	میزان مشارکت	تاریخ برگزاری
۱	همه پرسى قانون اساسی	۵۴/۵۱	۱۳۶۸/۵/۶
۲	دوره پنجم ریاست جمهوری	۵۴/۵۴	۱۳۶۸/۵/۶
۳	دوره ششم ریاست جمهوری	۵۰/۶۵	۱۳۷۲/۳/۲۱
۴	دوره هفتم ریاست جمهوری	۸۳/۲۸	۱۳۷۶/۳/۲
۵	دوره هشتم ریاست جمهوری	۶۶/۶۰	۱۳۸۰/۳/۱۸
۶	دوره نهم ریاست جمهوری (مرحله اول)	۶۲	۱۳۸۴/۳/۲۷
۷	دوره دهم ریاست جمهوری (مرحله دوم)	۵۹/۷۶	۱۳۸۴/۴/۳
۸	دوره چهارم مجلس شورای اسلامی	۵۷/۸۱	۱۳۷۱/۱/۲۱
۹	دوره پنجم مجلس شورای اسلامی	۷۱/۲۰	۱۳۷۴/۱۲/۱۸
۱۰	دوره ششم مجلس شورای اسلامی	۶۹	۱۳۷۸/۱۱/۲۹
۱۱	دوره هفتم مجلس شورای اسلامی	۵۱/۲۱	۱۳۸۲/۱۲/۱
۱۲	دوره دوم مجلس خبرگان رهبری	۳۷/۰۷	۱۳۶۹/۷/۱۶
۱۳	دوره سوم مجلس خبرگان رهبری	۴۶/۳۲	۱۳۸۷/۸/۱
۱۴	اولین دوره شورای اسلامی کشور	۶۴/۴۲	۱۳۷۷/۱۲/۷
۱۵	دومین دوره شورای اسلامی کشور	۴۹/۲	۱۳۸۱/۱۲/۹

جدول برگرفته از کتاب رفتار انتخاباتی در ایران، تالیف علی دارابی، ۱۳۸۸، نشر سروش، تهران: ۵۱

در مجموع، پایان جنگ تحمیلی و حرکت به سمت دهه دوم انقلاب و آغاز بازسازی و سازندگی کشور با ویژگی‌ها و شرایط خاص همراه است:

۱- ارتحال امام خمینی (ره) و انتخاب آیت‌ا... خامنه‌ای ۲- پاره‌ای از اصلاحات در قانون اساسی کشور صورت گرفت. این اصلاحات، هر چند محدود، در ساختار اداره کشور بسیار تأثیر گذار بود، از جمله می‌توان به قانونی شدن مجمع تشخیص مصلحت نظام که با ابتکار امام خمینی (ره) شکل گرفته بود، حذف پست نخست‌وزیری و تمرکز اختیارات همراه با تفویض اقتدار و وظایف لازم رئیس‌جمهور، حذف سیستم شورایی در قوه قضائیه و اداره سازمان صدا و سیما و بالاخره حذف قید مرجعیت برای رهبری اشاره داشت. ۳- باز شدن فضای فرهنگی - سیاسی کشور که در این دوره نسبت به دوره قبل اندکی گشایش را تجربه کرد. ۴- گفتمان «سازندگی» بر پایه توسعه اقتصادی محور کار دولت هشت ساله هاشمی رفسنجانی شد. سازندگی، ساخت زیربناها، توسعه و عمران کشور، گسترش مناسبات روابط خارجی، رونق کار و تولید، از جمله دستاوردهای مهم این گفتمان بوده است. ۵- گفتمان «اصلاحات» بر پایه توسعه سیاسی محور کار دولت هشت ساله محمد خاتمی شد. گسترش آزادی‌ها، توسعه کمی و کیفی مطبوعات، بسط مناسبات در عرصه دیپلماسی و سیاست خارجی، افزایش سطح مشارکت سیاسی شهروندان، افزایش کمی و کیفی احزاب و تشکل‌های سیاسی را باید از جمله مهم‌ترین دستاوردهای دوران خاتمی دانست. (طائفی، ۱۳۸۸: ۹۶-۹۷).

رویکردهای جمهوری اسلامی ایران به مشارکت سیاسی

با وقوع انقلاب اسلامی لایه‌های سنتی نیز اندیشه تقیه و تقدیرگرایی خود را کنار گذاشتند و علیه ساختار سلطنتی و تجدد آمرانه‌ای که مردم را از خودبیگانه کرده بود، انقلاب کردند. انقلاب اسلامی ایران جوی را ایجاد کرد که از دو سو باعث مشارکت سیاسی گردید. این دو بعد هر چند رادیکال و ناخودآگاهی بود، اما برای روند افزایش مشارکت سیاسی در ایران مؤثر افتاد. بعد اول مربوط به قطع رابطه با ساختار بین‌الملل و حمایت از کشورهای منطقه و مستضعفین در سطح جهان بود. بعد دوم مربوط به سیاسی شدن اسلام می‌باشد که در آن گروه‌ها، نهادها، احزاب مذهبی که قشر وسیعی را در بر می‌گیرد و خود باعث مشارکت قشر وسیعی گردید که سیاست را نامطلوب می‌دانستند و با قدرت قهر کرده بودند. روحانیون، بازار، اقشار سنتی و مهاجران دینداری که هیچ‌پدیده‌ای جز دین سیاسی راضی‌شان نمی‌ساخت. بالاخره در فرایند انقلاب اسلامی با سیاست آشتی کردند. مدرنیته در قالب افکار رادیکال انقلابی و مارکسیستی و جو آرمان‌گرایی دوران جنگ سرد به بازیگران کلاسیک ایران که قشر بسیار وسیعی را در بر می‌گرفت، امکان فعالیت دادند. (رهبر و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۰۴).

باید اشاره داشت که اگر در دوران پهلوی، مشارکت سیاسی متأثر از رویکردهای کارگزاران، ضعیف بود، با شکل‌گیری انقلاب اسلامی، هویت دینی برخاسته آن زمینه ساز تقویت آن گردید. در نتیجه این امر، پیوندی محکم میان توده‌های مردم و حکومت برقرار گردید. از سوی دیگر، با توجه به ماهیت تاریخی «فقه» اسلامی و تازه بودن مفهوم مشارکت سیاسی، عده‌ای از پژوهش‌گران، تلاش برای اثبات هر نوع رابطه میان دو مقوله را عقیم و غیرمنتج اعلام داشته‌اند. براساس این تفکر، مشارکت سیاسی از جمله مؤلفه‌های دموکراسی غربی محسوب می‌شود و جست و جو برای تبیین مبانی آن در متون فقهی مربوط به صدها سال قبل، غریب می‌نماید. در مقابل، برخی از متفکران مسلمان، ضمن تأکید بر محتوای غنی فقه و شریعت اسلام و توان پاسخ‌گویی آن برای نیازمندی‌های هر عصر و زمانه‌ای، براین باورند که مبانی فقهی و دینی مشارکت سیاسی را می‌توان از متون دینی و نظریات فقهی پیشوایان استخراج کرد. در نگاه دینی و با مراجعه با نصوص و مبانی اسلامی، مشارکت سیاسی و حساس بودن به امور جامعه، به مثابه‌ی یک حق، وظیفه و تکلیف همگانی، مورد اهتمام آموزه‌های دین مبین اسلام است که در آموزه‌های متعدد نظیر «مقام خلیفه الهی انسان»، «بیعت با حاکم»، «امر به معروف و نهی از منکر»، «شورا و مشورت»، «پاسخ‌گویی و ایقان و حاکمان به مردم»، و «نظارت بر ساخت قدرت سیاسی» و .. تبیین شده است. براساس جهان بینی اسلامی و آیه‌ی شریفه‌ی «أَنْتِ جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً»؛ انسان، جانشین خدا در زمین و موجودی آزاد و خودمختار است و این آزادی و اختیار، آنگاه که با آگاهی و قدرت قرین شود، مسئولیت به بار می‌آورد. از این منظر، انسان در برابر خدا، خود، انسان‌های دیگر و طبیعت مسئول است. (دارابی، ۱۳۸۸: ۷۴-۷۵).

در بحث از مشارکت سیاسی، دین و مولفه‌های هویت دینی نقش مهمی را ساختارهای سیاسی جمهوری اسلامی ایران ایفا کرد. دین با بسیج توده‌ها و همچنین تقویت وحدت، زمینه ساز افزایش مشارکت سیاسی شد. این مهم در اندیشه وبر نیز نقش مهمی بازی می‌کند. وبر با روش درون فهمی خود سعی کرد، رفتار انسانی را براساس نیت و هدف مندی انسانی، تفسیر و تحلیل کند. به این معنی که برای تبیین حقیقی رفتار، باید رفتار را در چارچوب ذهنی و عینی که آفریده شده، شناخت. از نظر وبر شناخت، تا زمانی که به تبیین علی و به فهم معنای ذهنی یک کردار دست نیافته است، همچنان ناقص است. کانون و محور توجه وبر، معانی ذهنی‌ای است که انسان‌های کنش‌گر به کنش‌ها و رفتارهای خود نسبت می‌دهند. به عبارت دیگر برای فهمیدن رفتار انسان‌ها، چه رفتار فردی و چه رفتار اجتماعی و در نتیجه تحولات سیاسی

و اجتماعی، اولین و مهم ترین کار وارد شدن به عالم اعتبارات و ارزش‌های آن‌ها است تا مشخص شود. هر رفتار به دنبال چه باید و نیایدی که در ذهن آن‌ها می‌باشد، شکل گرفته است. یکی از مهم ترین منابعی که در چارچوب و ساختار ذهنی انسان‌ها شکل می‌دهد و جهان بینی و بایدها و نبایدهای افراد را تعیین می‌کند، دین باورها و آموزه‌های دینی است. براین اساس او تکوین نظام سرمایه داری غرب را به مذهب پروتستان نسبت می‌دهد که موجب ایجاد انگیزش‌های مناسب برای تشکیل نظام سرمایه داری شده است. بدین ترتیب مطالعات وبر درک تاثیر ارزش‌ها و باورهای دینی بر رفتار بشری را به نحو مثبت و علمی میسر می‌سازد و روشن می‌کند که افکار مذهبی چگونه به عنوان علت مؤثر در جریان تاریخ عمل می‌کنند. (حسنی، ۱۳۸۸: ۱۱-۱۰).

رهیافت فرهنگ سیاسی بر سنت ماکس وبر تکیه دارد. وی تغییر و تحول بینش مذهبی را عامل اساسی تحولات می‌دانست؛ لذا فرهنگ سیاسی که کنش‌های سیاسی انسان را نه در اقتصاد و اجتماع بلکه در بینش‌ها و گرایش‌های مذهبی متغیرهایی از این دست می‌جوید. (اخترشهر، ۱۳۸۸: ۵۴-۵۵). وبر برای اندیشه به طور کلی نقش متغیر مستقل قائل بود، به اندیشه مذهبی - پروتستانیسم - در ایجاد تغییرات شگرف اقتصادی، صنعتی و سیاسی بسیار بها می‌داد. (سیف زاده، ۱۳۹۱: ۱۲۹).

نظر وبر براین بود که طرد سنت‌ها به این صورت و تغییر سریع در روش و نحوه‌ی ارزشگذاری فعالیت‌های اقتصادی، نمی‌توانست بدون یک نیروی محرک دینی قوی رخ داده باشد. اما او دلایل و مدارکی را نیز مبنی بر تفاوت مستمر شیوه‌های شرکت جستن فرقه‌های مختلف مذهبی در سرمایه داری مستقر عصر خود در روزگار خود گردآوری و ارائه می‌دهد. (توسلی، ۱۳۸۰: ۲۳۸).

همچنین از نظر دورکیم دین چون برخی کارکردهای اجتماعی مهم را با حفظ باورهای مشترک از طریق اعمال مناسکی انجام می‌دهد، پابرجا مانده است. حقیقت دین، حقیقتی جامعه شناختی است و مرجع نمادهای دینی خدای توتمی نیست، بلکه خود جامعه است. (تامسون و دیگران، ۱۳۸۱: ۱۷).

انقلاب اسلامی ۱۹۷۹ به دنبال یک تغییر اساسی و بنیادین در جامعه ایران بود. پس از آنکه روحانیون به اقتدار سیاسی دست یافتند، نظام سیاسی، حیات اجتماعی، فرهنگ و اعتقادات مردم تغییر یافت. جمهوری اسلامی در کنار امور سیاسی و اجتماعی، کنترل امور فرهنگی را نیز در دست گرفت و در پی بنیانگذاری یک فرهنگ سیاسی اسلامی بود. از این رو، انقلاب اسلامی مفاهیم جدیدی نظیر طاغوتی، مستضعفین و شهادت را معرفی کرد و نیز اعمال سیاسی جدیدی چون برپایی نماز جمعه را در کشور رواج داد. (فارسون و مشایخی فر، ۱۳۸۷: ۳۳). اقبال مردم به مکتب اسلام، در آغاز و پیروزی انقلاب اسلامی، انکارناپذیراست. در مذهب تشیع پنج ویژگی وجود دارد که زمینه ساز افزایش حضور و مشارکت مردم به شمار می‌آید.

این ویژگی‌ها عبارتند از:

- ۱- واقعیت وهستی مساوی با ماده و طبیعت نیست، بلکه ماده پرتویی از واقعیت مطلق غیر مادی است؛
 - ۲- جهان مادی پدیده‌ای است که از هستی و واقعیت مطلق سرچشمه می‌گیرد و دارای مبدأ و مدبری دانا، حکیم و تواناست؛
 - ۳- انسان تنها دارای بعد مادی نیست، بلکه جنبه معنوی نیرومندی دارد و به سوی کمال مطلق در حرکت است؛
 - ۴- انسان موجودی ابدی و جادوانی است که با مرگ نابود نمی‌شود، بلکه از آثار و نتایج اعمال دنیوی خود در آن جهان برخوردار می‌شود؛
 - ۵- انسان موجودی است آزاد و مسؤول که با اختیار، حرکت خود را به فرجام می‌رساند. (کریمی، ۱۳۸۲: ۵۰-۴۹).
- در واقع آنچه موجب مشارکت و حضور جدی و مؤثر مردم در جریان اعتصاب‌های گسترده و تظاهرات سراسری در جریان انقلاب اسلامی می‌شد، و پس از پیروزی حضور مردم را در صحنه‌های مختلف جبهه و جهاد یا انتخابات و ... حفظ می‌کرده است، احساس وظیفه و تکلیف الهی بوده که از متن دستورات و احکام دینی، بر می‌آید. در واقع ایدئولوژی دینی عامل اساسی در جهت تقویت مشارکت سیاسی است. همان گونه که جوزف لاپالمبارا می‌گوید: ایدئولوژی با چیزی کمتر و شاید خاص تر از یک نظام اعتقادی جامع سروکار دارد. یک ایدئولوژی تحت شرایط مختلفی برای نخبگان سیاسی اهمیت می‌یابد. اول اینکه، ممکن است ایدئولوژی‌ها عهده دار تولید تقاضاهایی باشند که نیازمند اقدام (یا عدم اقدام) از جانب دارندگان نقش سیاسی است. دوم اینکه، ممکن است ایدئولوژی‌ها در راستای ایجاد تغییراتی که خود در پی صورت بخشیدن به آنها در جامعه هستند توان نخبگان سیاسی را به طور گسترده تحت شعاع خویش قرار دهند. سوم اینکه، ممکن است ایدئولوژی‌ها در جایی که نخبگان می‌توانند به وسیله آنها توده‌ها را بسیج نموده و سیاست‌های خود را، که گاهی هم برچسب "نوسازی" خورده، و گسستی اساسی از سنت را شامل می‌شود، توجیه نمایند به ابزاری ضروری تبدیل گردند. (لاپالمبارا، ۱۳۸۰: ۳۶۸-۳۶۷).

نسل معاصر خود شاهد تاثیر مشارکت مردم در پیروزی انقلاب اسلامی بوده‌اند که بی تردید از مهم ترین دلایل پیروزی انقلاب اسلامی، مشارکت مردم در صحنه‌های سیاسی و اجتماعی بود. مسأله مهمی که نظر بیشتر تحلیل گران انقلاب اسلامی را به خود جلب کرده، این واقعیت است که چگونه همه مردم همزمان و هماهنگ قیام کردند خواستار تحول و تغییر بنیادین سیاسی یعنی سقوط رژیم شاه و برقراری حکومت اسلامی شدند؟ با بررسی انقلاب‌های بزرگ دنیا، در می‌یابیم که میزان مشارکت مردم در این انقلاب‌ها نسبت به انقلاب اسلامی

بسیار محدودتر بوده است. جلوه‌های این مشارکت را می‌توان در راهپیمایی روزهای عید فطر، تاسوعا و عاشورای ۱۳۵۷ دید. این مشارکت گسترده، تأثیر زیادی در همگرایی بین اقوام مختلف و پیروان مذاهب گوناگون داشت و همه آنان را تحت رایت انقلاب گردآورد. «میشل فوکو» فیلسوف و نظریه پرداز فرانسوی، در بحثی که با یکی از شهروندان اهل سنت در کردستان انجام داده، معتقد است که «با وجود تفاوت داشتن مذهب او با بیشتر مردم ایران، وی همان شعارها و خواسته‌هایی را دارد که مردم دیگر در تهران یا مشهد دارد». (کریمی، ۱۳۸۲: ۱۵).

پس از پیروزی انقلاب، ضرورت مشارکت مردم نه تنها کاهش نیافته، بلکه بر اهمیت آن افزوده شده است. سپری شدن سال‌های بحرانی نخستین، انفعال و از دست دادن روحیه انقلابی و مشارکت جوانه، خطری است که نیروهای انقلابی را تهدید می‌کند. کناره گیری از صحنه های اجتماع و ناامیدی از انقلاب به دلیل تحقق نیافتن آرمان‌های ایدئولوژیک و ناکامی آن در رویارویی با مشکلات، نیروهای انقلاب را به انزوا می‌کشاند و انقلاب را از درون تهی خواهد کرد.

از سوی دیگر، در قانون اساسی کشورمان، اصول متعددی وجود دارد که بر مشارکت همه جانبه مردم در امور سیاسی جامعه اسلامی، تصریح و تأکید کرده است. علاوه بر آن، مقدمه این قانون نیز مشارکت عمومی تأکید ورزیده است. اصل ششم قانون اساسی تصریح می‌کند که در جمهوری اسلامی ایران، امور کشور باید به اتکاء آراء عمومی و از راه انتخابات اداره شود: «در جمهوری اسلامی ایران امور کشور باید به اتکاء آراء عمومی اداره شود، از راه انتخابات، انتخاب رئیس جمهور، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شوراهای و نظائر اینها، یا از راه همه پرسی در مواردی که در اصول دیگر این قانون معین می‌گردد». در اصل هفتم، با استناد به آیات قرآن کریم درباره‌ی شوری و مشورت، مجلس شورای اسلامی و شورای استان و شهر و .. به عنوان جلوه‌های بارز مشارکت عمومی و از ارکان تصمیم گیری و اداره امور کشور به شمار آمده است: «طبق دستور قرآن کریم: «وَأمرهم شوری بینهم» و «شاوهم فی الامر» شوراها، مجلس شورای اسلامی، شورای استان، شهرستان، شهر، محل، بخش، روستا و نظائر اینها از ارکان تصمیم گیری و اداره امور کشورند. موارد، طرز تشکیل و حدود اختیارات و وظایف شوراها را از این قانون و قوانین ناشی از آن معین می‌کند.» (رضوی، ۱۳۹۱: ۶۹).

اصل یکصد و هفتم درباره انتخاب رهبر می‌گوید: «پس از مرجع عالیقدر تقلید و رهبر کبیر انقلاب اسلام و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران حضرت ایت .ا. خمینی(ره) که از طرف اکثریت قاطع مردم به مرجعیت و رهبری شناخته و پذیرفته شدند، تعیین رهبر به عهده‌ی خیرگان منتخب مردم است. خیرگان رهبری درباره‌ی همه‌ی فقه‌های واجد شرایط مذکور در اصل پنجم و یکصد و نهم بررسی و مشورت می‌کنند هرگاه یکی از آنان را اعلم به احکام و موضوعات فقهی یا مسائل سیاسی و اجتماعی یا دارای مقبولیت عامه یا واجد برجستگی خاص در یکی از صفات مذکور در اصل یکصد و نهم تشخیص دهند او را به رهبری انتخاب می‌کنند و در غیر این صورت یکی از آنان را به عنوان رهبر انتخاب و معرفی می‌نمایند. رهبر منتخب خیرگان، ولایت امر و همه‌ی مسئولیت‌های ناشی از آن بر عهده خواهد داشت. رهبر در برابر قوانین با سایر افراد کشور مساوی است.» این اصول، نظام جمهوری اسلامی را بر پایه مشارکت همه جانبه مردم در امور سیاسی و اجتماعی استوار نموده و جمع بین دین مداری با مردم سالاری را امکان پذیر ساخته است. (حسینی خواه، ۱۳۸۸: ۱۳۵).

اصل ۵۶ قانون اساسی الگوی مردم سالاری دینی ایران جایگاه مردم و دین را در این الگو مشخص می‌نماید. بند ۸ اصل ۳ قانون اساسی، حکومت را موظف کرده است که همه امکانات خود را برای "مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش" به کار گیرد. مشارکت عامه در سرنوشت مهم‌ترین شاخص دموکراسی‌های نوین است. در قانون جمهوری اسلامی ایران توجه به آرای مردم و انتخابات به عنوان مهم‌ترین ابزار اعمال حق حاکمیت مردم بیان گردیده است. نظام مردم سالار نظامی است که ریشه قدرت را در شخص، گروه یا طبقه خاص متمرکز و منعکس نمی‌کند، بلکه عامه مردم را منشأ انتخاب و اعمال حاکمیت می‌داند. اصل ۶ قانون اساسی در یک حکم کلی این شاخص مهم را این گونه بیان می‌نماید: در جمهوری اسلامی امور کشور باید به اتکای آرای عمومی اداره شود، از راه انتخابات، انتخاب رئیس جمهور، نمایندگان مجلس شورای مجلسی، اعضای شوراهای و نظائر اینها یا از راه همه پرسی در مواردی که در اصول دیگر این قانون معین می‌گردد. (مجیدی، ۱۳۹۳: ۱۵۳-۱۵۲).

قانون اساسی جمهوری اسلامی در عین توجه لازم به منشأ حاکمیت الهی نظام، به نقش مردم در تعیین رهبران و نمایندگان و دولت مردان این نظام توجه فوق‌العاده‌ای نموده است، به طوری که همه مسئولین نظام، از رهبر تا شوراهای اسلامی شهرها و روستاها، با رأی مستقیم و یا غیرمستقیم مردم انتخاب می‌شوند و در واقع می‌توان گفت جمهوری اسلامی از این لحاظ مردمی‌ترین و دموکراتیک‌ترین نظام معاصر می‌باشد. در طول ۲۳ سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی، ملت ایران به طور متوسط هر سال یک مرتبه در انتخابات شرکت نموده‌اند و آرای خود را به صندوق‌های رای ریخته‌اند. شرکت در انتخابات نمایندگان مجلس خبرگان رهبری، ریاست جمهوری، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، شورای اسلامی شهر و روستا و... بیانگر نقش انکارناپذیر مردم در تعیین سرنوشت خود می‌باشد. در عین حال شاکله قانون اساسی طوری تدوین و تنظیم گردیده است که به هیچ عنوان مشارکت و مداخله مردم در سرنوشت خود به معنای حاکمیت مردم با معیارهای

اومانیستی و قراردادهای اجتماعی نباشد بلکه حدود و ثغور حاکمیت الهی چه در قانون‌گذاری و چه در تعیین رهبران نظام ملحوظ نظر واقع گردیده است. مثلاً اگر چه در تعیین رهبری، با مسامحه اصطلاح انتخاب به کار برده می‌شود ولی در واقع به معنای کشف ولی فقیه است که منصوب خداوند باشد و یا اینکه رئیس جمهوری تا زمانی که مورد تنفیذ ولایت فقیه قرار نگیرد تنها با انتخاب مردم مشروعیت قانونی نمی‌یابد. (محمدی، ۱۳۸۰: ۱۵۲-۱۵۱).

اهمیت فزاینده مشارکت سیاسی در سرنوشت مردم باعث گردید تا رهبران جمهوری اسلامی ایران، همواره در راهبردهای سیاسی و اجتماعی خود نقش بسیار مهمی برای مردم قائل شوند. از منظر امام‌خمينی مشارکت سیاسی در دو سطح فردی و جمعی به وقوع می‌پیوندد. در سطح فردی امام‌خمينی به طرح ریزی انسان ایده آل می‌پردازد و سپس انسان موردنظر خویش را در عرصه عمل اجتماعی به محک آزمون می‌گذارد. امت و ملت از عمده‌ترین سطوح جمعی مشارکت سیاسی مورد نظر امام‌خمينی می‌باشند. امام‌خمينی با الگوپذیری از احکام و تعالیم اسلامی و قرآنی زمانیکه امت و جهان اسلام در عزت و انزوای یک سری احکام فردی خلاصه شده بود، حکومت جهانی اسلام را مورد توجه قرار دادند. و انقلاب اسلامی حرکتی در جهت تحقق آرمان امت واحده اسلامی می‌باشد. امام‌خمينی از آن جایی که اسلام را دینی جهانشمول و فراگیر برای تمامی بشریت می‌بیند، از حیث تئوریک التزام چندانی به مفهوم ملت نداشته است اما از بعد عملی در عین اینکه رهبر مسلمین و مستضعفین جهان بودند برای ایران و مردم ایران جایگاه والایی قائل بودند. و ایرانیان را با تأکید بر مفهوم انسانیت دو مفهوم جدایی ناپذیر از یکدیگر تلقی می‌کرد. امام‌خمينی ملت به مفهوم مدرن خود که در مقابل اسلام قرار نگیرد، مورد پذیرش قرار می‌دهد و ملی‌گرایی را از آن جهت که در تقابل با اسلام قرار گیرد، مطرود می‌داند. (فرزانه پور و زنگنه، ۱۳۸۸: ۲۹-۲۷).

آنچه که قابل اهمیت است این است که امام‌خمينی رهبر انقلاب علی‌رغم نفوذ فوق‌العاده خود و اینکه تمام تصمیماتش به خاطر برخورداری از اعتماد عمومی با اقبال مردم مواجه می‌شد، به نکته مهم فوق توجه داشت و در هر گامی که در ساخت بنیادهای نظام برداشته می‌شد مشارکت مردم را دخالت می‌داد. به همین دلیل در اولین گام، نوع نظام را به آرای عمومی ارجاع داد که بیش از ۹۸٪ مردم، تکمیل نظام جمهوری اسلامی را مورد تأیید قرار دادند و با انتخاب نمایندگان خود در مجلس خبرگان قانون اساسی و نهایتاً تأیید آن قانون با آرای مستقیم خود، مهر تأیید بر قانون اساسی زدند. قانونی که اصل حاکمیت خداوند بر پایه مکتب اسلام را سرلوحه همه امور جامعه قرار داده بود. همچنین باید به این نکته نیز اشاره داشت که رهبران جمهوری اسلامی ایران بی‌توجهی و یا کم‌توجهی به هویت شیعی را عامل اصلی تضعیف مشارکت سیاسی می‌بینند. در نتیجه، از زمان شکل‌گیری انقلاب اسلامی تا کنون، تمام توجه رهبران، تقویت مبانی و مولفه‌های ایدئولوژی شیعی بوده است.

به اعتراف اکثر نویسندگان و پژوهشگران غربی، در جهان اسلام اعم از تشیع و تسنن، به اقتضای لوازم و الزامات و زمان و با بهره‌گیری از اصل اجتهاد و با توجه به قابلیت‌های درونی اسلام به ویژه در مذهب شیعه، فرایند تفسیر و بازسازی مفاهیم و آموزه‌های دینی تداوم داشته است. نوع تفسیر و برداشت از دین و آموزه‌های مذهبی، فرهنگ‌های سیاسی متفاوتی را به دنبال داشته است. در حالی که برخی تفاسیر آراء و عقاید دینی در بسیاری از جوامع استوارکننده فرهنگ سیاسی منفعل و تبعی و در نتیجه بی‌عملی و تسلیم و انفعال سیاسی بوده‌اند، دیدگاه‌های فعال و ستیزه‌جو، مروج و الهام بخش رفتارهای سیاسی و انقلابی و ستیزه‌جو بوده‌اند و حرکت‌های سیاسی و نهضت‌های انقلابی را تشدید و یا تسهیل کرده‌اند. (حسینی خواه، ۱۳۸۸: ۱۳۵).

باید توجه داشت که مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران متأثر از ایدئولوژی و هویت دینی برخاسته از احکام الهی است. از یک چشم‌انداز سازه‌انگارانه، نشانه‌ی یک فرهنگ کاملاً درونی شده این است که کنشگران با آن خود هویت می‌بخشند و آن را به «دیگری» متمیم یافته و بخشی از فهم‌شان از «خود» تبدیل کرده‌اند. این هویت بخشی، حس تعلق به یک گروه یا «ما» هویتی جمعی یا اجتماعی است که کنشگران را از حفظ فرهنگ خود ذی‌علاقه و ذی‌نفع می‌سازد. (ونت، ۱۳۹۲: ۴۹۱).

از مهم‌ترین نکاتی که در بحث مشارکت سیاسی وجود دارد، تکلیف‌محوری در این شاخص بسیار مهم در توسعه‌ی سیاسی است. دیدگاه رایج در این‌الگو بر این مبناست که مشارکت مردم، حق آنهاست که در استیفا یا عدم استیفاي آن حق آزادند؛ اما در نظر امام‌خمينی و مقام معظم رهبری، مردم علاوه بر دارا بودن حق مشارکت، طبق مبانی دینی، تکلیفی را نیز در این زمینه به گردن دارند که حتی در عداد دیگر تکالیف شرعی و واجبات است. هم‌حضرت امام و هم مقام معظم رهبری در تشریح این موضوع، از عباراتی چون «وظیفه‌ی شرعی»، «مکلف»، «لازم است» و «باید» استفاده کرده‌اند.

به‌طور کلی، نظام جمهوری اسلامی ایران با دگرگونی سیاسی اجتماعی و فرهنگی در جامعه به رشد و گسترش نهادهای مردمی پرداخته و زمینه‌های مشارکت سیاسی مدنی را در فرآیند تصمیم‌گیری، سیاست‌گذاری و اداره جامعه فراهم نموده است و رهبران نظام بر آن تأکید نموده‌اند. حقوق و آزادی‌های سیاسی اجتماعی ملت نظیر حاکمیت انسان بر سرنوشت سیاسی اجتماعی خود، آزادی عقیده، بیان و مطبوعات، آزادی احزاب و انجمن‌ها، انتخابات، نظارت از طریق دعوی به خیر و نهی از منکر، اداره و اعمال نظارت از طریق شوراها، مساوات و برابری در قانون

و، آموزش و پرورش، امنیت و عدالت به عنوان مکانیزم‌های مشارکت سیاسی بر شمرده شده‌اند. مشارکت انتخابی در ایران تقریباً نهادینه شده است که برگزاری و حضور گسترده مردم در صحنه‌های مختلف انتخاباتی مبین همین مساله است. این مهم، پیوند میان مردم و مسئولین را تقویت کرده است.

احزاب و جریان‌های سیاسی و فرهنگ مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران

از مهم‌ترین مولفه‌های تأثیرگذار بر تقویت مشارکت سیاسی، احزاب است. احزاب با کارویژه‌ها و مولفه‌های اساسی خود، پیوند دهنده مردم با نظام سیاسی و تقویت حضور آن در مباحث مربوط به مشارکت سیاسی است. با این حال، در خصوص حزب، تعاریف متعددی از سوی نویسندگان مختلف ذکر شده است.

حزب را می‌توان یک گروه انسانی با ایدئولوژی واحد تعریف کرد. با این حال، در ادبیات دینی، کلمه حزب به همین معنا هم برای یکتاپرستان و هم برای حزب شیطان به کار رفته است. اما از منظر دیگر، حزب را می‌توان به عنوان نوعی از سامان یافتگی سیاسی، پدیده‌ی جدیدی در جوامع دموکراتیک امروزی است. در جوامعی که حقوق و آزادی‌های اساسی ملت به عنوان اصلی اساسی پذیرفته شده است، منطقی‌ترین و منسجم‌ترین شیوه‌ی، دخالت مردم در سرنوشت خود از طریق تشکیل احزاب و جناح‌های سیاسی است. باید گفت که احزاب و جناح‌های سیاسی جدید با آن معنا و مفهوم حزب در گفتمان قرآنی متفاوت است. در آنجا حزب یک جریان فکری تام و کلی است اما در جامعه‌ی جدید ممکن است احزاب متعددی تشکیل شوند که همه به یک جریان عام سیاسی یا اقتصادی ایدئولوژیک تعلق نداشته باشد. (قاسمی، ۱۳۹۱: ۷۸).

حزب سیاسی عبارت است از یک مجموعه انسانی که با ایده و هدف مشترک که همانا فعالیت در عرصه سیاسی برای کسب قدرت است، دور هم گرد آمده و تشکیل یک سازمان براساس مرامنامه و اساسنامه می‌دهند. وجود تشکیلات، کادر رهبری، هیأت مؤسس، اساسنامه، شعب در شهرهای مختلف، تلاش برای کسب قدرت از طریق رقابت سیاسی از شرایط و ویژگی‌های یک حزب سیاسی است. (شعبانی ساروئی، ۱۳۷۸: ۱۴-۱۵).

اصطلاح تخصصی «حزب» در معنای مدرن آن را نباید با مفهوم لغوی‌اش (گروه) خلط نمود. حزب سیاسی به عنوان «چرخ دنده ماشین دموکراسی» با مفهوم فردیت، حقوق شهروندی، دموکراسی و تقدم حق بر تکلیف گره می‌خورد. به اعتقاد موریس دوورژه: «تشابه کلمات نباید موجب اشتباه شود. در نظام‌های باستان، گروه‌هایی را که موجب تقسیم جمهوری‌ها می‌شدند، حزب می‌خواندند. در ایتالیای عهد رنسانس دسته‌هایی که دور افرادی جمع می‌شدند را حزب می‌نامیدند. آن‌ها به باشگاه‌هایی که محل اجتماع نمایندگان مجالس انقلابی بود، حزب می‌گفتند. در برابر این گروه‌ها دسته‌های دیگر مرکب از سازمان‌های وسیع مردم که مبین افکار عمومی در دموکراسی‌های نوین هستند، نیز حزب نامیده می‌شوند.» (حقیقت، ۱۳۹۴: ۱۶۲).

احزاب سیاسی تحت شرایط اجتماعی خاصی پدید می‌آیند. طبعاً می‌بایستی جامعه‌ی مدنی به میزانی از پیشرفت و پیچیدگی رسیده باشد تا ضرورت پیدایش احزاب به عنوان نماینده‌ی منافع و علایق گوناگون پیش بیاید. به علاوه بخشهای قابل ملاحظه‌ای از جمعیت باید از لحاظ فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی آمادگی مشارکت در حیات سیاسی را به دست آورده باشند. در جوامع سنتی که در آنها قدرت سیاسی در دست الیگارشی کوچکی بود، پیدایش حزب به مفهوم جدید امکان نداشت. حزب سیاسی که مبتنی بر ایدئولوژی، سازماندهی، رهبری و برنامه‌های مشخص است پدیده‌ی جدیدی است. (بشیریه، ۱۳۸۵: ۱۲۲).

برای احزاب سیاسی، پنج اصل و پایه‌ی جدا از هم شکل‌گیری مطرح شده است:

۱. طبیعت انسان. گرایش به تشکیل احزاب سیاسی به طبیعت انسان مربوط است. عده‌ای از مردم به طور فردی محافظه کاراند، اما برخی دیگر ترقی خواه هستند. از این رو، مردم بنا به تفاوتها و تمایلات مزاجی و خلقی به این یا آن حزب کشیده می‌شوند.

۲. منافع متضاد اقتصادی. این اصل، پایه‌ی واقعی احزاب سیاسی است.

در شرایط فعلی، حزب نماینگر منافع طبقات گوناگون ممکن است نماینده‌ی روستائیان، زمینداران، کارگران یا سرمایه داران باشند.

۳. عامل محیطی. محیط نیز افراد را وا می‌دارد در جستجوی عضویت این یا آن حزب باشند. به درستی گفته‌اند که مردم به طور کلی سیاست و دین را به ارث می‌برند.

۴. حس نژادی. حس نژادی هنوز تأثیر زیانبار خود را بر سیاستهای حزبی دارد.

۵. زمینه دینی و مذهبی. این پایه‌ها ممکن است زمینه‌ی تشکیل احزاب سیاسی در دموکراسی نوباوه یا در حال اضمحلال باشد. در کشورهای غربی، احزاب سیاسی کم و بیش بر پایه‌ی دینی یا مذهبی تشکیل نشده‌اند. این گونه احزاب در کشورهای چند مذهبی ریشه‌ی دموکراسی را می‌کنند و وحدت ملی را نابود می‌کنند. (عالم، ۱۳۷۸: ۳۴۸-۳۴۷).

در سوی دیگر اگر بخواهیم زیربنای نظری و عملی تشکیل حزب و جناح را در جوامع جدید تشریح کنیم می‌توان به موارد زیر اشاره داشت:

(الف) قبول اصل تکثر یا تنوع و گوناگونی افکار و اندیشه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی

(ب) پذیرفتن نظری و عملی اصل تساهل

(ج) قبول اصل سازگاری یا همکاری و تعامل میان اندیشه‌های متفاوت و حتی متضاد

(د) پذیرفتن اصل نسبی بودن حق و باطل در قلمرو انسان و پرهیز از مطلق‌بینی و مطلق‌خواهی

علت وجود احزاب و جناح‌های سیاسی به سبک جدید عبارت است از:

- حاکمیت نظام‌های مردم‌گرا و آزادی خواه

- رواج سیستم‌های دارای انتخابات مردمی (مجلس، ریاست جمهوری، شوراها و ...) نیاز توده‌های مردم به مدیریت و ریاست، و علاقه به اینکه این مدیر، رئیس و همکاران موثر، مورد پسند و انتخاب خودشان باشد.

- عدم امکان فنی و عملی حکومت‌های همه‌ی مردم بر خودشان و اجبار به انتخاب عده‌ای از عناصر برگزیده که ناچار از انتخاب آنها هستند. (بادامچیان، ۱۳۸۹: ۶۳).

پیروی از قواعد بازیهای سیاسی در غرب و عدم تطابق آن در بازیهای سیاسی باعث شد که ایرانیان نتوانند کارکردهای احزاب غربی با کارکردهای خود وفق دهند. در عین حالی که ایرانیان دارای روحیه‌های «شخصیت محور»، «انحصارطلب»، «فعالیت خواه»، «سودجو»، و «فرصت طلب» انگیزه عضویت آنها در احزاب می‌باشد؛ که این امر ناشی از تسلط حکومت‌های پادشاهی و سلطنت‌های مطلقه در طول سالیان دراز برای کشور است. بنابراین خوی استبدادی پادشاهان باعث شد که ایرانیان فاقد روحیه‌ی همکاری و انجام سیاسی جهت تشکیل حزب باشند. در هر حال می‌توان علت اصلی ناکارآمدی احزاب ایران را حاکمیت استبداد دانست. (راهور منفرد، ۱۳۸۲: ۲۰).

هر جامعه‌ای برای این که بتواند به وضعیت خود سامان داده و برای تحقق هدف‌ها و آزمون‌های خود حرکت کند، باید چارچوب ضوابط و مقرراتی را بنای حرکت خود قرار دهد. در این میان گروه‌های سیاسی، اجتماعی، تشکلی و حزبی در صورتی که قانون را به رسمیت شناخته و آن را حاکم بر اقدام‌ها، برنامه‌ها و رفتار خود بدانند، تا حدود زیادی مانع از حرکت‌های واگرایانه خواهند شد. یکی از عوامل اصلی تنش‌های سیاسی در فرآیند رقابت‌ها ناپای بندی نخبگان و بنیان حزب‌ها به قانون است. هر چند الگوی تکثر از قابلیت‌های سیاسی بالایی برای رسیدن به توسعه بهره‌مند است. اما تنوع گروه‌های قومی و سیاسی و گسترش حوزه رقابت میان آنها یک خطر جدی برای وفاقلی کشور به حساب می‌آید. به ویژه زمانی که رقابت‌ها از چارچوب اصول موضوعه فراتر رفته و اصل حکومت دینی را به مبارزه فراخواند. (میرمحمدی، ۱۳۷۹: ۲۴۳).

به طور کلی در هر جامعه‌ای نهادهای گوناگونی برای ایجاد ارتباط میان مردم و قدرت سیاسی وجود دارد که احزاب و جریان‌های سیاسی از رایج‌ترین آنها به شمار می‌آیند. در واقع بخشی از منازعات سیاسی و اکثر بازی‌های سیاسی توسط جریان‌های سیاسی صورت می‌پذیرد. ضمن آنکه احزاب و جریان‌های سیاسی به عنوان حلقه‌ی واسط و میانی بین حاکمان و آحاد جامعه محسوب می‌شوند.

ربط وثیقی میان جناح بندی‌های سیاسی ارتباط محکمی با ثبات اجتماعی و ثبات سیاسی وجود دارد. به نحوی که از یک سو تغییر متناوب، سیستماتیک، منظم و قانونی قدرت در دست جناح‌های سیاسی می‌تواند به تضمین ثبات و امنیت ملی منجر گردد و از سوی دیگر قطعی شدن مطالبات جریان‌های سیاسی موجب بی ثباتی و به خطر افتادن امنیت ملی خواهد شد. (کریمی، ۱۳۹۱: ۸۷).

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، امکان ظهور و بروز احزاب فراهم شد و احزاب و گروه‌های سیاسی با اندیشه‌ها و افکار مختلف ظاهر شدند و به ایفای نقش سیاسی پرداختند. اگرچه در سال‌های اولیه، احزاب از قاعده‌مندی برخوردار نبودند، اما تشکیل سریع نهادهای نظام و تثبیت پایه‌های انقلاب، امکانی برای قاعده‌مند کردن احزاب فراهم آورد. در قانون اساسی نیز به این مسئله توجه و امکان فعالیت احزاب و نحوه آن مشخص شد. (اکبری، ۱۳۸۸: ۵۸).

با این حال، احزاب در راه رسیدن به اهداف و کارویژه‌های خود با موانع بسیاری روبرو بوده است. از زمان انقلاب اسلامی تا کنون، تلاش‌های گوناگونی از سوی بیگانگان و دشمنان انقلاب، جهت ایجاد تفرقه و تشدید اختلاف‌ها میان جریان‌های سیاسی صورت گرفته است. در این راستا چند مسئله و مبحث اساسی مورد استفاده‌ی دشمنان انقلاب قرار گرفته است. نخستین مسئله به پیروی هریک از جریان‌های سیاسی از اهداف و منافع گروهی باز می‌گردد که آنها را از گام برداشتن در راستای منافع ملی باز می‌دارد. به طور کلی در طول تاریخ ایران، هر گروهی مطالبات عقیدتی و مسلکی و قومی و گروهی خود را عمده کرده و به همین سبب میان منافع فردی و گروهی با منافع عمومی و ملی، تعادل و ترکیب به وجود نیامده است. در این بین افرادی هم که عرصه‌ی فعالیت‌های اجتماعی حضور پیدا کرده‌اند، بیش از آنکه در پی منافع عمومی باشند، به شکل ناهنجارمندی به دنبال منافع صنفی و گروهی خود برآمده‌اند. در واقع بقایای هنجارهای فرمانبرداری، روابط خونی و خانوادگی، قبیله‌ای و قومی، محله‌گرایی، رفیق‌بازی و ... به درون احزاب و جریان‌های سیاسی نیز کشیده شده و بر فضای سیاسی ایران حاکم شده

است. از این رو همواره منافع گروهی و جناحی بر منافع ملی ترجیح داده شده و همین امر به مثابه تهدیدی نرم، ثبات سیاسی ایران را با چالش مواجه کرده است. (پهمن، ۱۳۹۰: ۲۵۷).

به جز موارد مذکور، نکته‌ای که وجود دارد این است که دامن زدن به اختلاف‌های گروهی و جناحی، یکی از راهبردهای قدرت نرم در ایجاد چند پارگی‌های اجتماعی و سیاسی محسوب می‌شود. به نحوی که از زمان شکل‌گیری انقلاب اسلامی تا کنون، از این حربه برای دوقطبی کردن جامعه استفاده شده است. از این رو تشدید اختلاف‌ها و نمایش آشتی ناپذیر بودن جریان‌های سیاسی ایران همواره یکی از شیوه‌های دشمنان انقلاب اسلامی به منظور ایجاد شکاف‌های سیاسی و بهره‌برداری‌های سودجویانه بوده است. بر این اساس طی سال‌های گذشته، تلاش‌های گوناگونی جهت ایجاد تفرقه میان جناح‌های سیاسی و درگیر کردن آنها در دور باطل فعالیت‌های تخریبی و حذفی، صورت گرفته است.

در جمهوری اسلامی ایران وجود اختلافات و درگیری‌های جناحی باعث ایجاد واگرایی و شکاف بسیاری میان مردم و نظام جمهوری اسلامی ایران شده است. می‌توان مهم‌ترین آسیب‌ها و اختلافات سیاسی و جناحی را می‌توان در موارد زیر برشمرد:

۱- رقابت سیاسی که برای حفظ قدرت خواهی و سلطه است. به علت عدم مشروعیت و مغایرت با اسلام، محیط اسلامی را دچار انحراف میکند و جنگ سیاسی موجب بی‌اعتقادی و یا کم‌اعتقادی توده‌های عادی مردم می‌شود که اکثراً «پشت پرده‌های بازی‌های سیاسی» را کمتر متوجه می‌شوند. (کارگر، ۱۳۸۹: ۲۰۳). زیرا دقت لازم را روا نمی‌دارند و گاه به چهره‌ها و یا سخنان فریبنده اعتماد نمی‌نمایند و پس از مدتی که متوجه بازیگری‌های سیاسی آنها می‌شوند نسبت به اسلام دچار ذهنیت تردیدی می‌گردند.

۲- رقابت سیاسی به نام اسلام، ولی برای قدرت، موجب می‌شود که جدال‌گردان سیاسی وقتی به قدرت دست می‌یابند به جای آنکه حاکمیت ارزش‌های اسلامی را استحکام ببخشند، پایه‌های قدرت خود را محکم می‌کنند که بر روی عنصر وابسته به آنها، و با اصطلاحی افراد جناحی است و در نتیجه با عناصر ارزش‌گرا درگیر می‌شوند، و به تدریج در نتیجه رفتار و اعمال آنها، مردم از آنها جدا شده و در نهایت به آنها احساس تنفر و انزجار میکنند، و در پایان کار جناح حاکم، استبداد پیشه می‌کنند و مردم علیه آنها می‌شورند. (کارگر، ۱۳۸۹: ۲۰۳).

۳- رقابت سیاسی قدرت‌طلبانه، باعث می‌شود که تشنگان قدرت برای رسیدن به مقام و مسند، به فریب مردم متوسل شوند، دروغ‌های به ظاهر راست بگویند، تهمت و افتراء بزنند. شایعه‌پراکنی نمایند رقیب را تخریب نمایند، غیبت و تهمت، اهانت، و حرمت‌شکنی را مباح به شمارند. و در نتیجه ارزش‌گرایان اسلامی، ناچار به مقابله با این اعمال و کردار شوند، و آنها نیز ارزش‌گرایان را مورد تهاجم حمله و گاه ترور قرار دهند و در نتیجه امنیت سیاسی و به تدریج امنیت ملی به خطر افتد. (رنجکش، ۱۳۸۹: ۳۷).

نزاع ساختاری قدرت باعث شده است تا ذهنیت نوعی دوگانگی میان حکومت و مردم در سطح اجتماع گسترده شود که قطعاً آثار منفی خود را در بخش‌های مختلف نمایان خواهد ساخت. این امر در حالی است که رئیس‌جمهور محترم اعتقاد به برقراری نوعی گفت و گو و تساهل در سطح کلی نظام دارند. به اعتقاد ایشان جامعه ما در حال سپری کردن دوران گذر است، و مسائلی که جامعه امروز با آن روبروست از عوارض طبیعی دوران گذر است، و مسائلی که جامعه امروز با آن روبروست از عوارض طبیعی دوران گذر است. تنها راه عبور سلامت از این وادی آن خواهد بود که در مسائل خود، تساهل تسامح را به عنوان یک اصل کاربردی در تعاملات انسانی به کار بندیم و این امر قطعاً هزینه‌هایی را نیز در بر دارد اما نبود تعریف مشخص و یگانه از منافع و امنیت ملی، جناح‌ها را در فعالیت با دشواری و گاه با تعارض مواجه می‌سازد، و تساهل و تسامح را ناکارآمد می‌سازد. (خیبری، ۱۳۷۹: ۱۴۱).

هر چند در نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران، احزاب دارای موانع و مشکلات بسیاری برای ایفای فعالیتهای واقعی خود دارند، اما این احزاب احزاب می‌توانند به مثابه‌ی ابزار جلب مشارکت مردمی در قالب انتخابات و جریان انداختن قوانین مربوط به آن و ملموس کردن و عملی شدن این قوانین بسیار مفید باشند. از این جهت، می‌توان احزاب سیاسی را رکن اساسی و اصلی ایجاد و استمرار انگیزه‌های مشارکت سیاسی مردم، به خصوص در نظام‌های مردم‌سالار به شمار آورد. احزاب سیاسی با عملکرد فعال پویا در جامعه می‌توانند برطرف‌کننده‌ی برخی نیازها شناخته شوند و در یک کلام، کارکرد داشته باشند و به حیات سیاسی خود ادامه دهند و باعث استمرار حیات شاداب و مؤثر مشارکت سیاسی مردم در جامعه شوند. در غیر این صورت، نمی‌توانند به حیات مؤثر خود ادامه دهند و اگر هم باشند جز نام و نشانی نیستند که هرازگاهی، به خصوص در زمان برگزاری انتخابات، رخ نشان می‌دهند و پس از آن خاموش می‌شوند. همه اینها تبعات منفی به دنبال دارد که به عنوان موانع تشکیل حزب به خود آنان باز می‌گردد. در مورد جامعه‌ی ایران، با توجه به سابقه‌ی ذهنی‌ای که نسبت به تشکیل احزاب سیاسی، به خصوص در زمان حکومت پهلوی، وجود دارد، در صورتی که جزئیات در این زمینه تکرار شود، آثار مخرب آن مانع رشد فرهنگ سیاسی و تشکیل احزاب سیاسی واقعی می‌شود و توسعه‌ی سیاسی را با مشکل مواجه می‌کند.

باید اشاره داشت که اکنون سطح انتظارات مردم بشدت بالا رفته است و نوع آن دگرگون شده است. این امر می‌تواند چالش کارآمدی را برای دولت باعث گردد. در این حالت بحران مشروعیت و نیز ناکارآمدی نظام در پاسخ‌گویی به مطالبه‌ها به دلیل تلاش برای حفظ وضعیت موجود،

نظام را با خطرهای واگرایانه روبرو خواهد کرد. در این حالت جامعه نهایتاً به عنوان عنصر درگیری وارد می‌گردد. بنابراین بحران‌ها از سنخ قاعده‌های بازی در حوزه خصوصی به بحران‌های ساختاری می‌رود و به شدت خود را به نظام سیاسی تحمیل خواهد کرد. بنابراین نپذیرفتن یا رعایت نکردن قاعده‌های بازی سیاسی در رقابت میان حزب‌ها و گروه‌ها عامل مهم دیگری در وقوع بحران خواهد بود. قاعده‌های بازی سیاسی در رقابت میان حزب‌ها و گروه‌ها عامل مهم دیگری در وقوع بحران خواهد بود. قاعده‌هایی که بر مبنای قانون و مقررات کشور شکل می‌گیرند. (رستگاری، ۱۳۹۱: ۸۴).

از سوی دیگر، فرهنگ سیاسی به طور تاریخی به مفهوم وجود مساوات میان حکومت و مردم است و نه بر مبنای وجود تمایز، در عین حال حکومت زمانی به وجود و حضور فرهنگ و سنت سالم سیاسی تن می‌دهد که مواجه با نیروی بالقوه تهدید کننده‌ای در برابر خود باشد یعنی نیرویی که توان چراگویی نسبت به برنامه‌های دولت را دارث و از نقد و به چالش کشیدن نخبگان سیاسی نمی‌هراسد. به نظر می‌رسد که تنها دولت‌های جامعه‌های مدنی هستند که آمادگی و توانایی رودرویی با نیروها و سازمان‌های مخالف را دارند. و در برخورد با مردم و نیروهای مخالف با زبانی خوش و رفتاری قانونی متوسل می‌شوند. طبیعی است در یک چنین شرایطی مردم ترجیح می‌دهند اختلافات خود را با حکومت از کانال‌های مشارکت قانونی و بصورت مسالمت آمیز حل و فصل نمایند و علاقه‌ها و منافع سیاسی و نیازهای مادی و اجتماعی خود را با کمک دولت برطرف سازند. از این رو گفتگوی دو جانبه بین دولت و مردم از عناصر اصلی تشکیل دهنده فرهنگ سیاسی است. (رنجکش، ۱۳۸۹: ۴۴).

این که چرا شرایط و زمینه‌های تاریخی مانع شکل‌گیری فرهنگ و سنت سالم سیاسی در میان مردم ایران در طول تاریخ سیاسی این سرزمین، شکل نگرفته، معلول عامل‌های گوناگون است. نبود فرهنگ سیاسی سالم را باید اول: معلول به وجود نیامدن جامعه مدنی در ایران قبل از شکل‌گیری دولت تصور کرد. به عبارت دیگر در تاریخ ایران، جامعه مدنی قبل از شکل گرفتن دولت ایجاد نشده است، بلکه این دولت بود که ابتدا به وجود آمد و جامعه دلخواه خود را ایجاد نمود و برای حفظ موقعیت خود به تلاش پرداخت. تکاپوی دولت که به نوبه خود مغایر با الزام‌های جامعه مدنی بود، در عمل بر سر تحقق آن، ایجاد مانع کرد. در نهایت با تحقق نیافتن جامعه مدنی، شرایط لازم برای نشو و نماي فرهنگ و سنت سالم سیاسی در ایران نیز به وجود نیامد.

رقابت‌های سیاسی در ایران، معمولاً با تنش‌های سیاسی همراه است و این امر ریشه در فرهنگ عمومی و میزان توسعه‌یافتگی سیاسی جامعه ایران دارد. ویژگی‌های گروه‌های فعال سیاسی را می‌توان در موارد زیر بیان کرد:

۱- گروه‌های سیاسی در ایران عمدتاً شفاف و شفاف‌دار نیستند؛ یعنی مرامنامه و اساسنامه مشخصی ندارند، اما تمامی کارکردها و فلسفه وجودی یک حزب را که دستیابی به قدرت است دنبال می‌کنند.

۲- گروه‌های سیاسی که اکنون در جامعه با آنها رو به رو هستیم، عمدتاً اصالت‌شان بر واگرایی است نه همگرایی؛ یعنی روند حاکم غالباً به این صورت است که اساساً تشکلی ایجاد می‌شود تا عرصه سیاست، یک تشکل سیاسی دیگر را نفی یا جای آن را تنگ سازد. از این رو می‌توان مشاهده کرد که با اندک اختلاف‌نظر و سلیقه‌ای، بحران بزرگی به وجود می‌آید. (احمدی، ۱۳۹۰: ۲۷).

در سطح نهادهای جامعه مدنی نیز هرچند اصل ۲۶ قانون اساسی بر آزادی فعالیت‌های احزاب، جمعیت‌ها، انجمن‌های سیاسی و صنفی و انجمن‌های اسلامی تأکید نموده است ولی تعیین نشده است که نهادهای مختلف دارای چه کارکردهای مشخصی می‌باشند. ابهام در کارکردهای نهادهای مختلف جامعه مدنی موجب آن گردیده است که احزاب سیاسی در انجام کارکردهای حزبی خود، که همانا تبدیل درخواست‌ها و مطالبات مردم به سیاست‌ها و خط‌مشی‌ها در حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و اجتماعی می‌باشند، ناتوان باشند و به فعالیت‌های غیرحزبی روی آورند و بالعکس بسیاری از ساختارهای حکومتی نظیر قوای مجریه و مقننه و نهادهای غیرحزبی جامعه مدنی مانند سازمان روحانیت، اتحادیه‌های دانشجویی و کارگری و رسانه‌های گروهی دارای کارکردهای حزبی شوند. علاوه بر عنصر بی‌اعتمادی سیاسی، بالا بودن هزینه مشارکت سیاسی از طریق احزاب خصوصاً در مواقع بحرانی از جمله عواملی هست که در رکود فعالیت‌های حزبی نقش داشته است. از آنجا که شکست در مبارزات انتخاباتی موجب محرومیت بسیاری از افراد از امتیازات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی می‌گردد بسیاری از افراد، با توجه به تئوری انتخاب عقلایی، ترجیح می‌دهند که به فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی که منافع ناشی از آنها بیشتر از ضررهای آنهاست بپردازند. و در نهایت، ضعف ایستارهای جمع‌گرایانه شهروندان ایرانی نیز از موانع تقویت فعالیت‌های حزبی به شمار می‌رود. هرچند از لحاظ نظری و ایدئولوژیکی گفته می‌شود که در صورت تعارض بین منافع فرد و جامعه مصالح جمع اولویت دارد، اما در مقام عمل، فردگرایی و خودمحوری جزئی از فرهنگ ما ایرانیان شده است که کارنامه مطلوب افراد در فعالیت‌های ورزشی، علمی و تحقیقاتی به صورت انفرادی، و نه به صورت گروهی، مؤید این مدعاست. (هرسیج، ۱۳۸۰: ۱۹-۲۲).

در نظام سیاسی ایران، احزاب قادرند با ایجاد کانال‌هایی ارتباطی، میان گروه‌های غیرمرتبط و احیاناً متخاصم و وارد کردن آنها در مجموعه‌ای از روابط متقابل و به هم پیوسته (کاری که از دست دولت‌ها بر نمی‌آید) از هم گسیختگی اجتماعی را کاهش داده و بدین طریق یکپارچگی

ملی را تضمین می‌کند. در کل ترکیب گروه‌بندی‌های عمودی و افقی متفرق و احياناً متخاصم، مأموریت حساسی است که عمدتاً از عهده احزاب بی‌می‌آید. احزاب همچنین می‌توانند به عنوان ابزاری نهادی، در پر کردن شکاف بین شهر و روستا عمل کنند و سرانجام این کار که در دو بعد می‌تواند به ایجاد انسجام و وحدت ملی کمک نمایند: اول با عرضه نهادها و آرمان‌هایی که برای کل مردم یک جامعه ارزش و جذابیت داشته باشد و آنها را به دور یک محور گرد آورده و وحدت ببخشد. دوم کمک به یافتن و ایجاد آن ترتیبات نهادی که مذاکره و کانال‌های ارتباطی نامحدود را تشویق کرده و از این طریق، رهبران سیاسی و نمایندگان منافع متفاوت را بر سر جای خود نگه دارند و روند تجمع و بیان منافع متضاد را تسهیل کنند. (مسعودنیا و نجفی، ۱۳۹۰: ۱۲۰-۱۱۹).

آموزش سیاسی شهروندان، ایجاد انگیزه برای مشارکت آنها در امور سیاسی و مهم‌تر از همه آموزش‌های حزبی که به میزان زیادی توأم با عمل و مشارکت سیاسی شهروندان است، از کارهای ویژه احزاب است. مبارزات انتخاباتی، جانبداری احزاب از اشخاص و سیاست‌های خاص از طریق مطبوعات، گردهم‌آیی‌ها، و ارتباطات فردی صورت می‌گیرد که موجب شکل‌گیری ادراک شهروندان درباره مسائل محلی و ملی می‌گردد. فعالان حزبی، منافع سیاسی را گوشزد می‌نمایند، شهروندان را آگاه می‌سازند و راه‌های موثر ارائه نظر به دولت را به آنها آموزش می‌دهند، رهبران حزب با آموزش قواعد دموکراتیک بازی سیاسی به هواداران خود سبب وفاق و همگرایی نیروهای اجتماعی می‌شوند و نگرش عقلانی به عمل جمعی شکل می‌گیرد. از این منظر، احزاب سیاسی به عنوان گروه‌هایی سازمان‌یافته، کارکرد آموزش عمومی را برای پذیرش قواعد و هنجارهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی به عهده می‌گیرند، افراد را برای اداره نهادهای رسمی و غیررسمی آموزش می‌دهند و تعاملی معنادار میان جامعه و سیاستگذاران ایجاد می‌نمایند (که تسهیل‌کننده ارتباطات سیاسی و اجتماعی در درون نظام سیاسی می‌باشد. (نظری، ۱۳۹۰: ۸۴).

از مهم‌ترین کارکردهای حزب تجمع درخواست‌ها می‌باشد. در یک نظام سیاسی توسعه یافته این احزاب سیاسی هستند که با طبقه‌بندی تقاضاهای مطروحه از سوی گروه‌ها ذی‌نفع و شهروندان، این مطالبات را به صورت سیاست و خط مشی درمی‌آورند و با ارائه برنامه در زمینه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و اجتماعی نظر شهروندان را در انتخابات به سوی خود جلب نمایند. در واقع انجام این کارکرد مهم هست که با احزاب سیاسی خصوصیت دائمی بودن، و نه فصلی دوره‌ای بودن، می‌بخشد و موجب آن می‌گردد که شهروندان با آگاهی از برنامه‌های آتی احزاب به آنها رأی می‌دهند. در حالی که تدوین سیاست از نقاط اشتراک احزاب حاکم و غیرحاکم به شمار می‌رود، کارکرد اجرای سیاست مختص احزابی می‌باشد که به صورت انفرادی (در نظام‌های تک حزبی و یا دو حزبی) یا ائتلافی (در نظام‌های چند حزبی) قدرت را در دست گرفته‌اند. (هرسیچ، ۱۳۸۰: ۱۳).

در جوامع مردم‌سالار که نهادهای مدنی از موقعیت مطلوبی برخوردارند، سازوکارهای لازم برای تربیت نیروهای شایسته و کارآمد تعبیه شده و از این طریق به پیکره نظام سیاسی ورود پیدا کرده و به ایفای نقش می‌پردازند. یکی از وظایف احزاب سیاسی به عنوان نهادهای قدرتمند و صلاحیت‌دار، این است که به تربیت نیروهای لایق و با تجربه بپردازند. افرادی که از طبقات مختلف اجتماعی و مناطق گوناگون کشور به حزب وارد می‌شوند را شناسایی و براساس توان و استعدادی که دارند، آموزش‌های سیاسی لازم را به آنها داده و از لایه و سطوح پایین جامعه، به جایگاه رفیع‌تر ارتقاء دهند. این افراد که در مراحل مختلف به کسب مهارت‌های مختلف نائل می‌شوند برای مسئولیت‌پذیری در مقامات و مناصب مختلف سیاسی و اجرایی مهیا می‌شوند و به عنوان افراد شایسته در عرصه‌های انتخابات وارد در رقابت‌های سیاسی مشارکت کرده و در مقامات و جایگاه‌های سیاسی قرار می‌گیرند. در چنین نظام‌هایی فقط افراد حزبی شناخته شده و لایق می‌توانند در صحنه رقابت‌های سیاسی شرکت کنند و راه بر افراد ناشناخته که عقبه سیاسی و سابقه عملکرد آنها مجهول است، بسته می‌شود. (احمدی، ۱۳۹۰: ۱۹).

احزاب سیاسی ابتدا با پیوند منافع و تقاضاها یعنی تنظیم و برقراری رابطه میان تقاضاهایی که به ویژه از سوی نخبگان و گروه‌ها عنوان می‌شود، و سپس تجمع این خواسته‌ها به منظور همگون ساختن و هماهنگ نمودن تقاضاهای پراکنده در قالبی ترکیبی به دو روند تبدیل بنیادی یعنی پیوند منافع و تقاضاها و تجمع آنها کمک می‌کنند. تجمع منافع فرایندی است که طی آن خواسته‌های افراد و گروه‌ها در قالب پیشنهادی مهم برای سیاست‌گذاری تجمع می‌شود. چگونگی تألیف و تجمع منافع یکی از عوامل تعیین کننده برای تصمیم‌گیری آتی دولت برای شهروندان خواهد بود. به تعبیر بهتر، مهمترین عوامل مورد توجه حکومت یعنی ثبات، مشارکت، برابری، رفاه، آزادی، و امنیت تا حد بسیار زیادی نتیجه و بازتاب نحوه تجمع منافع‌اند. به طور کلی، احزاب سیاسی با ایجاد رقابت بین یکدیگر، تعیین اولویت‌های سیاسی، ارائه راهکارهایی که برای حل مسائل عمومی، ایجاد آشتی و سازش بین اولویت‌های سیاسی گروه‌های مختلف، و شکل دادن به سیاست‌های عمومی، به تجمع منافع یاری می‌رسانند. (نظری، ۱۳۹۰: ۸۵).

همچنین باید به این نکته اشاره داشت که در برهه‌هایی از انقلاب اسلامی، احزاب با تقویت کارویژه‌های خود نقش مهمی را در توسعه سیاسی ایفا کردند. به عنوان مثال، دوره پنجم که دوره رونق مجدد فعالیت‌های حزبی است مربوط به دوران ریاست جمهوری آقای خاتمی از خرداد ماه سال ۱۳۷۶ تا کنون می‌باشد. در این دوره، تقویت نهادهای مدنی از جمله احزاب سیاسی در رأس برنامه‌های رئیس‌جمهور برای نیل به

توسعه سیاسی قرار گرفت و علاوه بر احزاب و گروه‌های قبلی، احزاب و سازمان‌های سیاسی جدیدی مانند حزب مشارکت ایران اسلامی و حزب همستگی ایران اسلامی، شروع به فعالیت نمودند. این دوره پس از گذشت دو دهه از تثبیت انقلاب تعدیلاتی هم در مواضع مخالفین نظام و هم در نظرات نخبگان سیاسی حاکم خصوصاً پس از روی کار آمدن آقای خاتمی پدید آمد که براساس آن هم توان سیستم برای تحمل مخالفین افزایش یافت و هم مخالفین دریافتند که برای ادامه حیات سیاسی تشکیلات خود و حل اختلافات و تنش‌ها باید از سیاست‌های براندازانه دست بردارند و مخالفت‌های خود را در چارچوب قانون اساسی به عنوان میثاق ملی شکل دهند. این تلقی جدید از سوی مخالفین و نخبگان حاکم موجب تقویت فعالیت‌های حزبی گردید. (مسعودنیا و نجفی، ۱۳۹۰: ۱۱۴).

به طور کلی، هر چند احزاب در جمهوری اسلامی ایران با موانع بسیاری در انجام وظایف خود مواجه است ولی باید گفت چنانچه نگاه از بالا به احزاب متوقف شود، و همچنین احزاب بتوانند به وظایف ذاتی خود از جمله آموزش سیاسی، تجمع درخواست‌ها، تربیت نیروهای شایسته و کارآمد و... جامه عمل بپوشانند، می‌توانند نقش مهمی را در پیوند مردم و مسئولین ایفا نمایند.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

مشارکت سیاسی شهروندان، برای استقرار، حفظ و استمرار دموکراسی امری حیاتی است. در نتیجه، تحقیقات بسیاری در زمینه عوامل موثر بر مشارکت سیاسی در ایران انجام شده است که هر یک، از نظرگاهی خاص، به موضوع پرداخته‌اند. امروز مشارکت سیاسی به عنوان نمودی از تحقق آرمان برابری انسانها در حقوق طبیعی و مدنی، در تمام جوامع و دیدگاه‌های سیاسی - اجتماعی مطرح و به صورت یک ارزش سیاسی محوری درآمده است. نظام جمهوری اسلامی ایران با دگرگونی سیاسی اجتماعی و فرهنگی در جامعه به رشد و گسترش نهادهای مردمی پرداخته و زمینه‌های مشارکت سیاسی مدنی را در فرآیند تصمیم‌گیری، سیاست‌گذاری و اداره جامعه فراهم نموده است و رهبران نظام نیز بر آن تأکید نموده‌اند. حقوق و آزادیهای سیاسی اجتماعی ملت کانون همه مباحث در قانون اساسی است و مواردی نظیر حاکمیت انسان بر سرنوشت سیاسی اجتماعی خود، آزادی عقیده، بیان و مطبوعات، آزادی احزاب و انجمنها، انتخابات، نظارت از طریق دعوت به خیر و نهي از منکر، اداره و اعمال نظارت از طریق شوراهای مساوات و برابری در قانون، آموزش و پرورش، امنیت و عدالت به عنوان مکانیزهای مشارکت سیاسی بر شمرده شده‌اند. مشارکت انتخاباتی در ایران تقریباً نهادینه شده است. برگزاری و حضور گسترده مردم در صحنه‌های مختلف انتخاباتی مبین اعتقاد عمیق مردم و نظام به مشارکت سیاسی شهروندان می‌باشد.

منابع

۱. احمدی، مصطفی. (۱۳۹۰). احزاب و تحولات سیاسی در ایران. تهران: نشر نوین.
۲. اخترشهر، علی. (۱۳۸۸). مولفه‌های جامعه‌پذیری سیاسی در حکومت دینی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۳. اکبری، کمال. (۱۳۸۸). نقش احزاب در سیاست پس از انقلاب اسلامی. فصلنامه علوم سیاسی، ۱۲(۴۷).
۴. بشیریه، حسین. (۱۳۸۵). جامعه‌شناسی سیاسی. تهران: نشر نی.
۵. بهمن، شعیب. (۱۳۹۰). انقلاب رنگی و انقلاب اسلامی ایران. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۶. تامسون، کنت؛ و دیگران. (۱۳۸۱). دین و ساختار اجتماعی. (علی بهرامپور و حسن محدثی، مترجمان). تهران: نشر کویر.
۷. توسلی، غلامعباس. (۱۳۸۰). جامعه‌شناسی دینی. تهران: نشر سخن.
۸. حسنی، مهدی. (۱۳۸۸). بررسی رابطه فرهنگ سیاسی شیعی و پیروزی انقلاب اسلامی. فصلنامه علمی-پژوهشی انقلاب اسلامی، ۱۷.
۹. حسینی‌خواه، محمدرضا. (۱۳۸۸). مشارکت سیاسی و میانی آن در جمهوری اسلامی. تهران: نشر وصال.
۱۰. حقیقت، سیدصادق. (۱۳۹۴). روش‌شناسی علوم سیاسی. قم: دانشگاه مفید.
۱۱. خبیری، کابک. (۱۳۷۹). وفاق سیاسی و امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران (مجموعه مقالات رقابت‌ها و چالش‌های سیاسی در ایران امروز). تهران: نشر فرهنگ گفتمان.
۱۲. دارابی، علی. (۱۳۸۸). انتخابات و روند مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه علمی-پژوهشی علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، ۶.
۱۳. رضوی، محمد. (۱۳۹۱). مشارکت سیاسی در ایران بعد از انقلاب اسلامی. تهران: نشر اندیشه گستر.
۱۴. رنجکش، محمد. (۱۳۸۹). رقابت سیاسی و تضادهای حزبی در ایران. تهران: نشر کاوش.

۱۵. رهبر، عباس‌علی؛ و دیگران. (۱۳۹۰). امکان‌های جهان‌زیستی جمهوری اسلامی ایران برای مشارکت سیاسی. فصلنامه راهبرد، ۲۰(۶۰).
۱۶. سیف‌زاده، سیدحسین. (۱۳۹۱). مدرنیته و نظریه‌های جدید علم سیاست. تهران: نشر میزان.
۱۷. شعبانی‌ساروئی، رمضان. (۱۳۸۷). جریان‌شناسی سیاسی-فرهنگی ایران. تهران: سازمان بسیج فرهنگیان.
۱۸. عالم، عبدالرحمان. (۱۳۷۸). بنیادهای علم سیاست. تهران: نشر نی.
۱۹. فارسون، سمیح؛ مشایخی، مهرداد. (۱۳۸۷). فرهنگ سیاسی در جمهوری اسلامی ایران (معصومه خالقی، مترجم). تهران: نشر باز.
۲۰. فرزانه‌پور، حسین؛ زنگنه، پیمان. (۱۳۸۸). مقایسه مفهوم‌سازی و سازوکارهای مشارکت سیاسی در پارادایم مدرنیته با اندیشه سیاسی امام خمینی. فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی، ۳(۸).
۲۱. قاسمی، علی. (۱۳۹۱). احزاب و فرایند توسعه. تهران: نشر رضوان.
۲۲. کارگر، عبدالرسول. (۱۳۸۹). تحلیلی بر نقش احزاب در جوامع دموکراتیک. تهران: نشر خرم.
۲۳. کارگر، عبدالرسول. (۱۳۸۹). تحلیلی بر نقش احزاب در جوامع دموکراتیک. تهران: نشر خرم.
۲۴. کریمی، سعید. (۱۳۸۲). رسانه‌ها و راه‌های تقویت مشارکت مردمی در صحنه‌های سیاسی و اجتماعی. قم: بوستان کتاب.
۲۵. لاپالومبارا، جوزف. (۱۳۸۰). توزیع: بحران مدیریت منابع (در بحران‌ها و توالی‌ها در توسعه سیاسی، لوسین پای و دیگران). تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۲۶. مجیدی، محمدرضا؛ اقبال، حدیث. (۱۳۹۳). الگوی نظام‌سازی ایران پس از انقلاب اسلامی؛ ارزیابی مردم‌سالاری دینی ایران. فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ۳(۸).
۲۷. محمدی، منوچهر. (۱۳۸۰). مردم‌سالاری دینی در نظام جمهوری اسلامی یا تئودموکراسی. مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۵۴.
۲۸. مسعودنیا، حسین؛ نجفی، داود. (۱۳۹۳). احزاب و توسعه سیاسی در ایران. مجله علمی تخصصی پژوهش‌های سیاسی، ۱(۲).
۲۹. ونت، الکساندر. (۱۳۹۲). نظریه‌های اجتماعی سیاست بین‌الملل. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل.

